

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 13, Sayı 35, Mart 2026 / Volume 13, Issue 35, March 2026

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi
Geliş/Received: 03.10.2025
Kabul/Accepted: 19.1.2026
DOI: 10.17822/omad.133512

Atıf/Citation: Öğr. Üyesi Kübra BATAR. "Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çeviri Yazı Deneyimi: Firkat ve Hayrâbâd'ın İzinde Sergüzeşt-i Esed". *Şiiri Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 13/35 (2026): 224-248

Öğr. Üyesi Kübra BATAR

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, kmsbatar@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1329-9219>

Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çeviri Yazı Deneyimi: Firkat ve Hayrâbâd'ın İzinde Sergüzeşt-i Esed¹

An Intertextual Translation Experience: Following in the Footsteps of Firkat and Hayrâbâd Sergüzeşt-i Esed

Öz: Sergüzeştler, bir kişinin başından geçenlerin anlatıldığı edebî eserlerdir ve anlatım teknikleri açısından çeşitli türleri anımsatır. Bu türler, bazen biyografi bazen de kurmaca bir metin görünümündedir. Sergüzeşt-i Esed de bu tür eserlerden biridir. İBB Atatürk Kitaplığı'nda bulunan eser, biyografi olarak başlayıp kurmacaya evrilmiştir. Sergüzeşt-i Esed'in girişinde eserin Ahmet Mithat Efendi'nin Firkat'inden esinlenerek yazıldığı belirtilmektedir. Bunun yanı sıra eserdeki anlatıya Nâbî'nin Hayrâbâd'ından bir bölüm eklenmiştir. Bu bölüm, Feridüddin Attâr'ın İlahînâme'sinde de zikredilmektedir. Dolayısıyla Sergüzeşt-i Esed; Firkat'ten, İlahînâme'den ve Hayrâbâd'dan metinlerarasılık bağlamında güçlü izler taşımaktadır. Bu çalışma, Sergüzeşt-i Esed'in çeviri yazısını gerçekleştirip metinlerarası unsurlarını ortaya koymak suretiyle tanıtımını hedeflemektedir. Bu amaçla öncelikle sergüzeştler hakkında genel bilgiler verilmiş, Sergüzeşt-i Esed tanıtılmış, metinlerarasılık hakkında teorik bilgiler sunulmuştur. Ardından Sergüzeşt-i Esed; İlahînâme, Firkat ve Hayrâbâd doğrultusunda metinlerarasılık bağlamında alıntı ve gönderge, anıştırma, klişe-basmakalıp söz, öykünme ve anlatı içinde anlatı teknikleri bakımından incelenmiştir. Söz konusu teknikler hakkında teorik bilgiler verilerek eserdeki kullanımları belirtilmiştir. Çalışmanın devamında ise Sergüzeşt-i Esed'in çeviri yazısına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Çeviri yazı, Feridüddin Attâr, Metinlerarasılık, Nâbî, Sergüzeşt.

Abstract: Sergüzeşt are literary works that recount the experiences of an individual, reminiscent of various genres in terms of narrative techniques. These genres sometimes take the form of biographical texts, and sometimes fictional ones. Sergüzeşt-i Esed is one such work. The work, found in the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library, begins as a biography but evolves into fiction. The introduction to Sergüzeşt-i Esed states that the work was inspired by Ahmet Mithat Efendi's Firkat. Furthermore, a section from Nâbî's Hayrâbâd has been added to the narrative in the work. This section is also mentioned in Feridüddin Attâr's İlahînâme. Therefore, Sergüzeşt-i Esed carries strong traces of intertextuality from Firkat, İlahînâme and Hayrâbâd. This study aims to introduce Sergüzeşt-i Esed by translating it and revealing its intertextual elements. To this end, general information about sergüzeşt is first provided, Sergüzeşt-i Esed is introduced, and theoretical information about intertextuality is presented. Sergüzeşt-i Esed is then examined in terms of intertextuality in the context of İlahînâme, Firkat, and Hayrâbâd, focusing on quotations and references, allusions, clichés, imitation, and narrative-within-narrative techniques. Theoretical information about these techniques is provided, and their use in the work is indicated. The study then includes a translation of Sergüzeşt-i Esed.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Translation text, Feridüddin Attâr, Intertextuality, Nâbî, Sergüzeşt.

Extended Abstract: Sergüzeşt is a Persian word composed of the verbs 'baş' (head) and 'geçmek' (to pass). The combination of this word with the word "nâme" (name) produces the compound word 'sergüzeşt-nâme'. Sergüzeşt-nâmeler are a genre in classical Turkish literature in which the experiences of a person are recounted. The narratives in sergüzeşt are presented to the reader within a fictional framework. Some of these texts recount events in a particular aspect of personal life, while others recount events in general. Sergüzeşt have been confused with seyahatnâme, hasbihâlnâme, hecrnâme, and firaknâme due to their narrative qualities. The subject of this study is the manuscript Sergüzeşt-i Esed, believed to have been written in the 19th century. The study provides introductory information about Sergüzeşt-i Esed. The work is examined in the context of intertextuality, based on the statement in the introduction that

¹Bu çalışma etik kurul onayı gerektirmemektedir.

it was written inspired by the Firkat volume of Ahmet Mithat Efendi's Letâif-i Rivâyât. At the end of the study, the transcribed text of the manuscript is included.

Sergüzeşt-i Esed is registered at the Istanbul Metropolitan Municipality Atatürk Library with the classification location information '810 1289 H [1872 M] k.1 1' and the inventory number 'Bel_Osm_K.00158'. Research conducted on the work has not revealed any other copies. Two pages have been incorrectly written in place of the tenth and eleventh pages of the forty-seven-page work. The work is written in prose and contains sections in verse. There is no information in the text regarding when the work was written. However, the preface states that Ahmet Mithat Efendi's work Letâif-i Rivâyât, the Firkat volume, and another Turkish story were read at a reading circle, after which Sergüzeşt-i Esed was created.

Based on the colophon information, it is understood that the work was published in 1872. The author of the work is not clearly stated in the text. The work contains two intertwined stories. The first story narrates the events that befell Esed, while the second story is taken from Nâbî's Hayrâbâd. The second narrative omits certain events from the plot of Hayrâbâd. Therefore, the second story, which is the inner narrative, can be considered a summary of Hayrâbâd. However, the work does not contain any statements indicating a return to the main subject and main text after the inner narrative. The work begins with Esed's story. After losing his father, Esed takes refuge with a man named Hacı Ali Bey. While walking in the vineyard with Cevdet Bey, Hacı Ali Bey's son, Esed sees a beautiful girl in a palace and falls in love with her. Esed faints, overcome by his love for her. Witnessing this, Cevdet Bey tells Esed a story from Nâbî's Hayrâbâd. In this section, where the inner narrative begins, it is recounted how Hürrem Shah, along with her companions, escaped the traps set by Tâmtâm, Fedâyî, and the Sultan of Cürcân, thanks to a brave man named Çâlâk. The protagonists of the work in the first narrative are 'Esed, Esed's beloved girl, Muhammed Efendi, Esed's mother, Hacı Ali Bey, Cevdet Bey'; in the inner narrative, they are 'the Sultan of Cürcân (Hürrem Shah), Tâmtâm, the Sultan of Kirmân, Çâlâk, Fedâyî, Câvid and his beloved girl'. The setting of the first narrative is 'Erzincan, the palace, the banks of the Euphrates River,' while the setting of the inner narrative is 'the palace, Kirmân, Cürcân.' The time in the work is unspecified. The work contains general references to time, such as 'These days, rûz-ı gam-efrûzde, in spring and summer, sabâh, akşam, eyyâm-ı şitâ, son bahâr'. Sergüzeşt-i Esed is composed using descriptive and dialogue narrative techniques.

Intertextuality is the influence and trace of texts upon one another. Accordingly, every work carries traces of previous texts and recalls them. Therefore, the creation of texts is not an action independent of previous texts. Every new text carries traces of the texts that came before it. Throughout history, the interactions between texts have been a dynamic that has grown exponentially within an infinite number of texts. Concrete evidence is not required to discuss intertextuality. Similar content can be addressed countless times under the influence of a shared consciousness. Intertextuality is present in texts through various techniques. These techniques include quotation-reference, implicit quotation-plagiarism, allusion, reflection, satirical transformation, and imitation.

The intertextual elements identified in Sergüzeşt-i Esed are: quotation-reference, allusion, imitation, narrative within a narrative, and cliché-stock phrase techniques. The author of the work states in the preface that he wrote his work in a literary environment where Ahmet Mithat Efendi's Firkat was being read, influenced both by the event itself and by a storybook presented to them. The preface to the work contains an intertextual reference to Ahmet Mithat Efendi's Firkat. This explicit reference also foreshadows another technique of intertextuality used in the work: allusion. That is, Memduh's receiving a good education in Firkat, losing his father, taking refuge with a gentleman after being left fatherless, and his love affair with Guşacuk have shaped Esed's adventure in Sergüzeşt-i Esed. This sequence is an allusion to Firkat in Sergüzeşt-i Esed. Imitation is another intertextual element in the work. In Sergüzeşt-i Esed, the events in the internal narrative are narrated by a third person, as in Firkat.

In addition, the work is written in prose, like the Firkat text. In Sergüzeşt-i Esed, there is another narrative added to Esed's adventure. This narrative is an excerpt from Nâbî's Hayrâbâd. This quotation within the inner narrative constitutes another intertextual element, as it establishes a parallel with Esed's adventure. The work contains verses attributed to Yunus Emre. These verses express the transience of worldly life and possessions, the absence of a permanent owner of worldly blessings, and the notion that worldly riches are distractions that preoccupy people. The ideas, imagination, and value judgements presented in these verses are collective in nature. The verses in question were recited by Hürrem Shah to express the Kirmân Shah's generosity and to alleviate his embarrassment. The thoughts and feelings expressed in the verses are a general transmission. Therefore, it can be stated that the inclusion of these verses in the work, establishing a similarity with the context, constitutes the cliché-stock phrase element of intertextuality techniques.

Giriş

Sergüzeşt, Farsça bir kelime olup "ser" (baş) ve "güzeşt" (geçmek) sözcüklerinden oluşur; "Bir adamın başına gelip geçen ahvâl ve vukuat, hikâye, tercüme-i hâl, macera." anlamlarında kullanılır.² Söz konusu kelime, "Nâme" sözcüğüyle birlikte kullanıldığında, "sergüzeşt-nâme"

² <https://www.lugatim.com/> 12.10.2025

biçiminde birleşik bir kelime oluşur.³ Klasik edebiyatın bir türü olan sergüzeşt-nâmelerde, bir kişinin yaşadığı olaylar anlatılır. Sergüzeştlarin temelinde macera bulunur. Kimi zaman hatıra hüviyetine yaklaşan bu tür, içerisinde bir kurmacayı da geliştirir. Başka bir ifadeyle, sergüzeştlar bir kişinin başından geçenlerin salt aktarımı değildir; bu aktarım itibari bir anlatımla da gerçekleşebilir. Sergüzeştlerde kurmacanın bulunması, bu anlatıları destekler.⁴ Buna göre, sergüzeştlarin hatıra ve kurmaca ile ilintili olduğu söylenebilir.

Sergüzeştlar üzerine iki tasniften bahsedilir. İlk tasnifte hatıra sergüzeştlar yer alır. Bu sergüzeştlerde “sürgün, aşk, azil, hastalık, yolculuk gibi hâdiselerden biri ya da birden fazlası ya da hayat hikâyelerinin tamamı konu edilir.”⁵ Bir diğer tür de hayat hikâyelerini konu edinen sergüzeştlardır. Bu tür “...dağınık ve kompozisyondan mahrum olduğunu söyleyebiliriz. Olay örgüsü bulunmayan bu eserlerde her hâdise müstakil bölümlerde işlenir.”⁶ Bir diğer sergüzeşt türü ise bir dönemi ya da bir hâdiseyi ele alır. Sanatçılar burada “...bir hâdiseyi ya dönemi ele aldıkları için eserlerini belirli bir olay örgüsünden yararlanarak anlatırlar. Söz konusu sergüzeşt-nâmelerde bu kurgu ve kompozisyon eserlerin edebî hüviyet kazanmalarında etkili olmuştur.”⁷ Bununla birlikte sergüzeştlarin edebî bir nitelik kazanmasında ilahi ve beşerî aşkın konu edinilmesi önemli bir husustur.

Sergüzeştlar anlatım tekniği açısından çok yönlü bir yapıya sahiptir. Geleneksel ve modern yöntemler birlikte kullanılır.⁸ Bununla birlikte sergüzeştlar, anlatım özellikleri nedeniyle seyahatnâme, hasbihâlnâme, hecrnâme ve firaknâme türleriyle karıştırılmıştır. Klasik Türk edebiyatında Macuncuzâde Mustafa'nın *Sergüzeşt-i Esîr-i Malta*'sı, İsmail Belîğ'in *Sergüzeşt-nâme-i Fakir be- Azîmet-i Tokat*, Kâtib Osman'ın *Sergüzeşt-nâme-i Kâtib Osman*'ı, Keçecizâde İzzet Molla'nın *Mihnet-keşân*'ı önde gelen sergüzeştlardır.⁹

Çalışmanın konusunu, 19. yüzyılda kaleme alındığı düşünülen *Sergüzeşt-i Esed* başlıklı yazma eser oluşturmaktadır. Araştırmada öncelikle söz konusu yazma eser tanıtılmış ve tahtkiye unsurları açısından değerlendirilmiştir. Ardından eser, mukaddimesinde Ahmet Mithat Efendi'nin *Letâif-i Rivâyât*'ının *Firkat* cildinden esinlenerek yazıldığı bilgisine dayanılarak, metinlerarasılık bağlamında incelenmiştir. Çalışmanın sonunda ise yazma eserin transkripsiyonlu metni yer almıştır.

1. Ser-Güzeşt-i Esed'in Tanıtımı

Sergüzeşt-i Esed, İBB Atatürk Kitaplığı'nda “810 1289 H [1872 M] k.1 1” sınıflama yer bilgisi ve “Bel_Osm_K.00158” demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda eserin başka bir nüshasına rastlanmamıştır. Eserin sayfalarında genel olarak on yedi satır bulunmaktadır. Fakat bu satır sayısı, bazı sayfalarda değişkenlik göstermektedir. Kırk yedi sayfadan oluşan eserin onuncu ve on birinci sayfaları yerine iki sayfa yanlış yazılmıştır. *Sergüzeşt-i Esed*, mensur yazılmış bir eser olup içerisinde manzum bölümleri ihtiva etmektedir.

Eserin ne zaman kaleme alındığına dair metinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Ancak eserin mukaddimesinde *Letâif-i Rivâyât*'ın *Firkat* cildi ile başka bir Türkçe hikâyenin okunduğu ardından hikâye türü üzerine fikirlerin beyan edildiği edebî bir meclisin neticesinde *Sergüzeşt-i Esed*'in yazıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bununla birlikte künye bilgilerinden hareketle eserin 1872'de İstanbul'da yayımlandığı anlaşılmaktadır. Eserin müellifi ise metin içerisinde net bir şekilde ifade edilmemiştir.

³ Halûk Gökâl, “Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler”, (doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006), 6.

⁴ Gökâl, *Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler*, 7

⁵ Gökâl, *Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler*, 8

⁶ Gökâl, *Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler*, 8

⁷ Gökâl, *Eski Türk edebiyatında manzum sergüzeşt-nâmeler*, 9

⁸ Orhan Kemal Tavukçu, “Sergüzeşt-nâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 36. (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 559.

⁹ Tavukçu, *Sergüzeşt-nâme*, 559

Sergüzeşt-i Esed adlı yazma eser, klasik hikâye geleneğinde olduğu gibi bir mukaddimeyle başlar. Bu mukaddimede eserin yazılış süreci anlatılır ve eserin adı belirtilir:

Bir gün li-ecli'l-maşlahâ aḥbâbdan bir efendiniñ ḥânesine gıtdim. Gece orada kalkmaḳlıgım iktizâ etdi kaldım. Yanımızda halka lüzüm gördüğümüz bir mes'ele ile ba'de'l-iştigâl bâkî kalan boş vaktimizi heder etmemek ve eglence olmak üzere Letâif-i Rivâyât'ın Fırkat nâmında olan beşinci cildini birlikde kırâ'at etdik. Onu müte'âkib tanzîm-i hikâyât üzerine birtakım bahşler açıldı ve ḥânesinde misâfir bulunduğum zât kaleme alıp tab' etdirebilmek için gâyet açık Türkçe 'ibâre ile yazılmış bir kitâb çıkardı. Mezkûr kitâbın yazısı ve 'ibâresiniñ tuḥâf ve ğarîb ıstılâ[hâ]tı vukû'-ı hâliñ pek eski olduğuna delâlet ediyor ise de vaḳ'anıñ mu'essiriyyeti ve bir eser-i teriñ ü ârâste olan meyl ü inhimâk beni teşḥîr-i şakḳ-ı ğayrete sâ'ik ve "Ser-güzeşt-i Esed" ismindeki şu muhtaşaranıñ tertîbine sebeb-i fâ'ik oldu. [1]1/18

Eserde, mukaddimeden sonra *Sergüzeşt-i Esed* başlığıyla asıl metne giriş yapılır. Bu bölümde iç içe geçmiş iki hikâye bulunur. İlk bölüm, çerçeve anlatıdır ve burada Esed'in başından geçenler dile getirilir. İkinci bölümde ise Esed'in macerasından hareketle başka bir anlatıya geçilir. Bu anlatı ise Nâbî'nin *Hayrâbâd*'ından alınmıştır. Fakat eserin iç anlatısında *Hayrâbâd*'ın olay örgüsündeki bazı olaylar atlanmıştır. Bu nedenle iç anlatı, *Hayrâbâd*'ın muhtasar bir sunumu görünümündedir. Bununla birlikte eserde iç anlatıdan sonra tekrar ana konuya ve ana metne döndüğüne dair ibareler veya ifadeler bulunmamaktadır.

2. Sergüzeşt-i Esed'in İncelemesi

2.1. Özet

Muhammed Efendi, Esed'in babası olup ona dil bilgisi ve çeşitli ilimlere yönelik dersler aldırmıştır. Bir gün ağır hastalanan Mehmed Efendi, daha fazla yaşamayacağını hissederek oğlu Esed'i yanına çağırır, ellerini elinin içine alarak artık ecelin kendisini beklediğini, ölümün zaruri olduğunu söyler. Babasız kaldığında ahlakını koruması, annesini incitmeyip ona itaat etmesi yönünde öğüt verir. Ancak bu şekilde ondan razı olacağını söyler. Baba oğul hüngür hüngür ağlar ve Mehmet Efendi, Esed'i gözlerinden öperek ruhunu teslim eder. Esed'in annesi eşinin vefatına dayanamayıp Erzincan'ı terk eder ve kardeşinin evine yerleşir. Esed de babasının vefatından sonra pehlivanlıkta hüner gösteririr, "Esed-i Pehlevân" ismiyle anılır.

Esed, bu dönemde oldukça itibarlı bir kişiye sığınmıştır. Esed'in annesi, çaresizliğinden oğlunun sığınmış olduğu konağın sahibinin haremde çalışmaya başlar. Konağın sahibi Hacı Ali Bey, çevresindeki ihtiyaç sahiplerini gözetir, onlara yardım eder. Hacı Bey, ilkbaharı Erzincan'ın bir köyünde geçirir ve kışları konağa geri döner. Göç edilen bu köyün çevresinde oldukça estetik ve muazzam binalar, köşkler bulunur. Hacı Bey'in ilim sahibi ve itibarlı olan Cevdet isimli bir oğlu vardır o da ilk bahar döneminde köye göç eder, zamanını muazzam doğayı gözlemleyip kitap okuyarak geçirir. Cevdet Bey zamanın böyle geçirdiği bir günde bir kitap getirmesi için babasının odasına Esed'i gönderir. Esed, odada bir dürbün bulur ve onunla dışarıyı izler. Bu şekildeyken güzel köşkler ve türlü türlü çiçeklerin bulunduğu doğayı gözlemler.

Bu esnada penceresi açık kalmış bir kasrın içinde pek naif, latif ve güzel bir kıza denk gelir. Kızın güzelliği karşısında ona âşık olur. Esed, aşkının şiddetinden bilincini kaybedip yere yığılır. Cevdet Bey, Esed'in geç kalması üzerine odaya gelir ve Esed'i yerde gözü yaşlı görür, onu kolundan tutarak odaya götürür. Esed, pencerede gördüğü kızın ayrılığıyla mahzun olur. Cevdet Bey, Esed'e neyin var diye sorar ancak Esed aşkını itiraf etmez. Cevdet Bey, Esed'in gönlündeki ateşin arttığını görür ve ona bir hikâye anlatır:

Araplar arasında Tâmtâm ismiyle tanınan bir hırsız vardır. Halk arasında kötü bir şöhreti bulunan Tâmtâm arkadaşlarıyla bir kasrda saklanır. Câvid ve sevdiği, Tâmtâm'ın bağlarındaiken düşmüş oldukları tuzaktan kurtulmaya çalışırlar. Bu esnada Tâmtâm'a, zamanın padişahı (Hürrem Şah) ve yanında Câvid ve sevdiğinin, bağda olduğu haberi ulaşır. Tâmtâm, onların kendisine suikast etmek için geldiklerini düşünür, Cürçân padişahına silahsız ve askersiz nasıl olur da kendisini öldürmeye teşebbüs ettiklerini sorar. Padişahı ve Câvid'i direklerle sıkıca bağlarlar.

Câvid'in sevdiğinin ırzına göz diker ve ona zarar vermek ister. Tâmtâm'ı tanıyan Çâlâk da uzun zamandır onun peşindedir. Padişah ve yanındakilerin Tâmtâm'a esir olduklarını öğrendiği gibi izlerini sürer. Çâlâk, hırsızların sarhoş olup kendilerinden geçtikleri ve tüm ümitlerin kesildiği bir anda padişah ve yanındakilerin imdadına yetişir.

Tâmtâm'ı ve öteki hırsızları öldürür. Cürcân padişahı bu kahramanlık karşısında hayrete düşer ve Çalak'a nasıl olur da böyle ümitsiz bir hâlde yardımlarına yetiştiğini sorar. Çâlâk, padişaha biraz istirahat etmesini ve sonrasında kendisine her şeyi anlatacağını belirtir ve birlikte saraya geçerler.

Saraydayken kız ve Câvid arasındaki aşka şahit olurlar. Ardından kızı, yol üstünde ağlayıp sızlayan annesine teslim ederler. Cürcân padişahı ve Câvid, Çâlâk'ın evine gider. Biraz dinlendikten sonra padişah ve Câvid, geldikleri yoldan kasra geri dönerler. Bu sırada Kirmân emiri, Cürcân padişahını öldürmek için hile kurup fırsat kollar. Bu amaçla Fedâyî isimli zalim bir kişiyi görevlendirir. Fedâyî, Cürcân padişahının bulunduğu odaya ulaşır, odanın etrafındakilere uyuşturucu bir bitki koklatır ve çevredekiler bayılır. Câvid ve Cürcân padişahı da aynı kokunun tesiriyle kendilerinden geçip bayılırlar. Fedâyî, padişahın elini ayağını bağlayıp sokak duvarının üzerine çıkarmaya çalışır.

Çâlâk'ın da evi saraya gayet yakın olduğundan gözü Fedâyî'ye erişir, eline hemen bir sopa alır ve Fedâyî'yi duvar dibine düşürüp etkisiz hâle getirir. Cürcân padişahı, kendisini Çâlâk'ın bir kez daha kurtarması karşısında şaşırır ve ona şükran duyar. Çâlâk, Fedâyî ve yanındakileri zindana bırakıp saraya giderken yolda Câvid'i baygın yatar vaziyette görür ve onu saraya götürür. Cürcân padişahı, tüm yaşananlar boyunca ülkesinde olmamıştır. Yokluğundan rahatsız olan halk, padişahın, Çâlâk ve Câvid ile saraya giriş yaptığını görür ve bunun üzerine rahatlar. Padişaha neler yaşadığı sorulur. Padişah, başından geçenleri anlatır ve kendisini kurtuluşa erdirenin Çâlâk olduğunu söyler.

Ona ikramlar yapılmasını emreder. Ardından padişah ve Çâlâk; Câvid ile kızın birbirlerine kavuşmaları gerektiği üzerine karar kılar ve kızın annesinden izin alırlar. Kız, annesinin onayıyla Câvid ile evlenir. Düğünden sonra Çâlâk, Kirmân padişahının yanına gider, onu pusuya düşürür ve Cürcân padişahının huzuruna getirir. Padişah, Kirmân padişahını ihanetine rağmen bağışlar ve memleketine gönderir.

2.2. Tahkiye Unsurları

Sergüzeşt-i Esed, kısa bir anlatı olmakla birlikte içerisinde birden fazla hikâyeyi bulundurur. Eserde üç anlatıcı mevcuttur. İlk anlatıcı, esere geleneksel hikâyelerde olduğu gibi mukaddimeyle başlar, eserin yazılma nedenini belirtir. Bu bölümde anlatıcı “ben” dilini kullanır. İkinci anlatıcı, Esed'dir ve macerasını “ben” diliyle anlatır. Üçüncü anlatıcı, Cevdet Bey'dir, Esed'in hikâyesiyle ilintili başka bir hikâyeyi anlatır.

Ancak Cevdet Bey, hadiseleri “o” diliyle aktarır. Eserin kahramanları ilk hikâyede, “Esed, Esed'in sevdiği kız, Muhammed Efendi, Esed'in annesi, Hacı Ali Bey, Cevdet Bey”dir; ikinci hikâyede “Cürcân padişahı (Hürrem Şah), Tâmtâm, Kirmân padişahı, Çâlâk, Fedâyî, Câvid ve sevdiği kız”dır.

Eserde, ilk hikâyenin mekânı “Erzincan, kasr, Fırat Nehri'nin kenarı”, ikinci hikâyenin mekânı ise “saray, kasr, Kirmân, Cürcân” olarak geçmektedir. Eserdeki zaman müphemdir. Genel bir zaman söz konusudur. Zaman, “Bu günlerde, rûz-ı ğam-efrûzde, bahâr ile yaz mevsimlerinde, şabâh, akşam, eyyâm-ı şitâ, son bahâr” ifadelerinde olduğu gibi muğlaktır:

...ya 'nî ilk bahâr ile yaz mevsimlerinde... [7] 11

...Ve eyyâm-ı şayfda ya 'nî ilk bahâr ile yaz mevsimlerinde Erzincân'ın dört sa'at mesâfesin... [7] 11/12

...Fakat orada altı ay cân sıkılmaz mı? [9] 6/7

2.3. Anlatım Teknikleri

2.3.1. Betimleme

Eserde Esed'in hikâyesinin anlatıldığı bölümde dikkat çekici tasvirlerle yer verilmiştir. Anlatının serim bölümünde dış dünya tasvirleri oldukça canlı ve reeldir. Eserde Erzincan'ın tanıtımına ilişkin tasvirler oldukça gerçekçidir. Kentin konumuna değinilmesi ve çevresindeki yerlere olan mesafenin saat ölçüsüyle ifade edilmesi, anlatımın gerçekçiliğini güçlendirmektedir:

Şöyle ki ve vatanım Erzican 'ın cenüb-ı şarkî tarafında ve üç sâ 'at mesâfede vâkı ' "Monlâ" nâmında bir zât-ı nûrânî-simâtîñ ism-i pâkiñe nisbetle şöhrat-yâb bir kıyedir ki küçük bir tepeniñ hemân eteginde mebnî ve âti 'l-vaşf bir deşt-i ferağ-fezâyâ nâzır u müteveccihdir. Bu deştîñ hâvî olduğu kavağ u çenâr ... [2] 6/12

Meyve ağaçlarının bulunduğu bahçe ve yakınındaki suyun tasviri, oldukça renklidir:

...elma ve şeftalî ve erik ve armud ve emsâlî eşcâr-i mütefetü 'l-sâkıñ tarâvet-i latîfesi ve bâ-ğuşuş aralarında kıyâ-i mezkûre dâhilinde ve (Monla) Câmî '-i şerîfini tahtından keff-i inşâd olan tatlı bir şuyûñ gayet pâk ve berrâk olarak yavaş yavaş tolaşa cereyân etmesi erbâb-ı zevk ü temâşâyâ bâdî-i izdiyâd-ı zevk u neşât olur. "Monlâ"-nâm pîr-i kerâmet-perver erbâb-ı harş...[3] 1/9

Eserde dış dünya tasvirlerinin yanı sıra binaların da betimlemelerine yer verilmiştir:

Lâkin buranıñ hakkına göre değil çünkü bâğ fevka 'l- 'âde vâsî ve havâsı pek ziyâde latîf köşk dahı yedisi selâmlık olmak üzere on beş oda ve hamâmdan başka müte 'addid dâ 'imü 'l-cereyân gâyet tatlı şular ile "sâ 'ire şâmil olup üç kat olduğu hâlde bâğıñ vasatında kıbleye ve Fırat nehrine müteveccih olarak gâyet maşnu ' şüretde binâ kılınmış ve ma 'müretü 'l-cevânib idi. [9] 10/18

2.3.2. Diyalog

Sergüzeşt-i Esed'de karşılıklı konuşmalara sıklıkla yer verilmiştir. Diyaloglar, metinde sırasıyla; "Esed ve babası", "Cevdet Bey ile Esed", "Cürcân padişahı ile Çâlâk", "nedîm-i hass ve meclistekiler", "Câvid ve Dilşikâr", "huddam ile Çâlâk", "Cürcân ve Kirmân padişahları", arasında olmak üzere yirmi sekiz yerde geçmektedir. Anlatıdaki olaylar, diyaloglar sebebiyle zihinde net bir şekilde somutlaşmıştır.

Metindeki diyaloglardan biri Câvid ve sevdiği kız arasında şu gerçekleşir:

Câvid ma 'şükâ-i bî-hem-tâsınıñ güftâr-ı hayât-bahşıyla bir kat daha müteleziz olmak için fet-h-i dehân ederek "Ey benim yâr-ı vefâ '-şi 'ârım Cenâb-ı vâcibü 'l-vücüd hazretlerine niçe teşekkür etmeliyiz ki bu lutf u 'azîme muqâbil olabilesün. Her vechile şükr ü maşmedete der-kâr olan 'acimizle ber-â-ber yine bâr-gâh-ı kibriyâ-penâhına ferş-i cebîn-i 'ubüdiyyet ederek recâ ' vü niyâz ederiz. Mâ-dâm ki bizi mülâkı eyledi ilâ-ahiri 'l- 'ömr dahı biri birimizden ayırmasın. Benim nûr-ı dîdem size muhabbet u iştiyâkı derecesiniñ ta 'yînine kendü kalbiñizden başka bir miqyâs olmadığı ra 'nâ-i meczûmum ise de yine vicdânım lisânen dahı taşdik buyurmañızı ârzü eyliyor." Kız kemâl-i şermile "Şühesiz." Câvid "Teşekkür ederim ki bendeñizi üzmeyerek lisâniñizle taşdik buyurdıñuz. Kız "Estağfiru 'llâh." Câvid "Her ne kadar ismiñizi bilir isem de bir kere dehâniñizden işidir isem artık hiç bir diyeceğim kalmaz." Kız tebessümle "Çünkü bilirsñiz de niçin su 'âl ediyorsñuz?" Câvid gülerle " 'âdet yerini bulsun için." [31] 10/17, [32] 1/14

Eserdeki diyaloglardan bir diğeri Çâlâk ile Hürrem Şah arasında şu şekilde gerçekleşir:

Hemân şâh-ı muşârün-ileyh merd-i merkûma hitâben "Ey birâder! Böyle bir nâ-ümîd mahalde imdâdımıza yetişip bizi haşm elinden hâlâş etmege nasıl zafer-yâb olabildiñ? Ve şu hâl-ı felâket- iştimâlimizi kimden haber alabildiñ?" dedikde Çâlâk dahı "Efendim Cenâb-ı Hakğ 'ömr

ü devletiñizi müzdād buyursun şu ıztırāb-ı hāliñiz bir miqdār sükūn u istirāhate tahvīl olduĝda cümle mā-cerāmızı efendimize yegān yegān şerh u beyān ederim.” diyerek bulduĝları mevķi’i temāşā etmek üzere [18] 12/18, [19] 1/2

3. Metinlerarasılık ve Sergüzeşt-i Esed’de Metinlerarası Unsurlar

3.1. Metinlerarasılık

Metinlerarasılık sözlükte “Bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla bir edebî metnin dokusuna hem edebiyat alanından hem de başka alanlardan metin parçalarının katılması.”¹⁰ olarak tanımlanır. Kristeva’nın ileri sürdüğü kavram, birden fazla metin arasındaki etkileşimdir.¹¹ Metinlerarasılığa göre, eski metinlerin art zamanlı veya eş zamanlı olarak diğer yapıtlarda yansımaları mevcuttur. Her yapıt kendisinden öncekilerden izler taşır veya onları çağırıştırır. Bu yönüyle metin yaratımı, müstakil bir eylem olmayıp daima kendisinden önceki anlatıların etkisinde gelişir. Bir diğer ifadeyle bir metindeki anlatılar, başka bir metinde farklı formlarda yer alabilir. Metinler arasında çeşitli formlarda yer alan etkileşim, net veya belirsiz olabilir ki bu durum metinlerin alıntısallığını göstermektedir.¹² Öyleyse her metnin bir izi vardır ve bu izi farklı dönemlerde farklı anlatılarda görmek mümkündür. Tarihî süreç içerisinde metinsel ilintiler, sonsuz metin içerisinde yer alarak büyüyen bir dinamiktir. Bir bakıma metinlerarasılık, anlatılara has iç hareketliliklerdir.¹³

Metinlerarasılıktan söz edebilmek için somut göstergelere ihtiyaç duyulmaz. Kolektif bilincin etkisiyle benzer içerikler sınırsız işlenebilir:

...yalnızca bir anıştırma, parodi (yansıtma), pastiş (öykünme), alıntı metinlerarasını devinime geçirmez, her tür anımsama ve yeniden-yazma biçimi, bir metinle aynı dönemde yazılmış bir başka metin arasındaki her tür alışveriş biçimi metinlerarasını devinime geçirir. Kısacası tüm “yazın” temel olarak metinlerarasıdır. Çünkü her yazı yalnızca yazılmış metinlerin toplamını göz önünde tutmaz, aynı zamanda etrafındaki tüm söylemlerin içerisine de dalar. Bir başka deyişle, metinlerarası sonsuz bir metin alanını kapsar.¹⁴

Metinlerarasılık, metinlerde çeşitli tekniklerle yer alır. Şöyle ki ortak birliktelik ilişkileri bağlamında alıntı ve gönderge, gizli alıntı-aşırma, anıştırma; türev ilişkileri bağlamında ise yansılama, alaycı dönüştürüm ve öykünme metinlerarasılık tekniklerindedir.

3.2. Sergüzeşt-i Esed’de Metinlerarası Unsurlar

3.2.1. Alıntı ve Gönderge (Citation - Reference)

Metinlerarasılığın doğrudan kendini öne çıkardığı yöntem “gönderge”dir. Gönderge, bir metinde okuyucuyu açık göstergelerle doğrudan başka bir metne yönlendirmektir. “Bir metnin başka bir metindeki varlığını en somut biçimde görünür kılan, ilk akla gelen, en genel ve en sık karşımıza çıkan metinlerarası yöntemdir.”¹⁵ Metinde yazarın, eserin veya eserdeki bir bölümün ismen geçmesi metinlerarasılık açısından gönderge kabul edilir. Ana metnin ya da yazarın adının ismen zikredilmesi bile metinlerarasılık ilişkisiyi belirtir. Böyle bir kullanım, okuru ana metne yönlendirir. Okur, mevcut okuma birikimi ile her iki metin arasındaki ilişkiyi tespit eder ve alt metni alımlar.

Nitekim müellif, *Sergüzeşt-i Esed*’in mukaddime bölümünde eserin yazılma sebebinin açıklarken metinlerarasılığı düşündürecek çeşitli bilgiler vermektedir. Şöyle ki müellifin bulunduğu bir mecliste Ahmet Mithat Efendi’nin *Letâif-i Rivâyât*’ının *Firkat* cildi okunur ve hikâye yazımı üzerine sohbet edilir. Ev sahibinin çıkardığı dokunaklı bir olayın anlatıldığı

¹⁰ <https://sozluk.gov.tr/> 12.10.2025

¹¹ Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler* (Ankara: Öteki Yayınevi, 2000), 17.

¹² Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 18

¹³ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 44

¹⁴ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 44-45

¹⁵ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 94

hikâyeden etkilenen müellif, *Sergüzeşt-i Esed*'i yazdığını belirtir. Nitekim eserin mukaddimesinde *Firkat* cildine açık bir gönderme yapılması metinlerarasılık bağlamında değerlendirilebilir:

...etmemek ve eglence olmak üzere *Letâif-i Rivâyât*'ın *Firkat* nâmında olan beşinci cildini birlikde *ķırâ'at* etdik. Onu müte'ākib *tanzīm-i hikâyât* üzerine birtakım bahşler açıldı ve *hānesinde misāfir* bulunduğum *zāt kalem* alıp *tab*' etdirebilmek için *gāyet açık Türkçe* 'ibāre ile yazılmış bir *kitāb* çıkardı. *Mezkūr kitābın* yazısı ve 'ibāresiniñ *tuħāf* ve *garīb ıstılā[hā]tı vukū* '-ı *hālīñ pek eski olduğuna delālet ediyor* ise de *vaķ'anıñ mu'essiriyyeti* ve bir *eser-i teriñ ü ārāste* olan *meyl ü inhimāk beni teşhīr-i şakķ-ı gayrete sā'ik* ve "*Ser-güzeşt-i Esed*" ismindeki şu *muhtaşaranıñ tertibine sebeb-i fā'ik* oldu. [1] 6/18

Metinlerarasılık bağlamında yukarıdaki gibi bir göndergeye başvurulması, metnin yeniden yazılma aşamasında yazarın deneyim ufkunu gerektirir. Yazar, *Firkat*'in kendisine sunduğu hayal dünyası ölçüsünde kendi eserini yazmış, bir bakıma kendi deneyim ufku ile Ahmet Mithat Efendi'nin ufkunu birleştirmiş; bu suretle *Firkat*'teki dünya ile kendi dünyasını ortak noktada buluşturarak bir mimesis kurmuştur.¹⁶ Yazarın, *Firkat*'e bu şekilde göndermede bulunması, metinlerarasılıkla mimesisi ilişkilendirdiğinin işareti kabul edilebilir. Eserde *Firkat*'e gönderme yapılması, aynı zamanda Gadamer'in "ufuklar kaynaşması" mefhumunu düşündürür.¹⁷ Yazar, *Sergüzeşt-i Esed*'in mukaddimesinde eserin *Firkat*'in gölgesinde oluşturduğunu ifade ederken bir bakıma ufukların kaynaşımına örnek oluşturmuştur.

3.2.2. Anıştırma (Allusion)

Anıştırma, metinler arasındaki bir çeşit çağrışımdır. "Anıştırma, anıştırılan metin ile anıştırma yapan metin arasında bir 'söyleşim'i için içerisine sokar."¹⁸ İki metin arasındaki söyleşimi veya çağrışımı tespit etmek, edebî birikim gerektirir. Çünkü anıştırma; kapalı bir ifadedir, okura gönderge metni hazır bir şekilde sunmaz, onu sezdirir. Eserin mukaddimesinde *Letâif-i Rivâyât*'ın *Firkat* cildine yapılan gönderme, *Sergüzeşt-i Esed*'deki anıştırmaların öncülü olmuş ve anıştırmaları sağlam bir zemine oturtmuştur. Böylelikle okurun gönderge metindeki olayları sezmesi kolaylaştırılmış ve edebî birikim harekete geçirilmiştir. *Sergüzeşt-i Esed* iç içe hikâye tekniğiyle kurulduğundan anıştırma unsurlarının yer aldığı iki bölüm bulunmaktadır. Bunlardan ilki *Esed*'in macerası, diğeri ise *Hayrâbâd*'dır. *Firkat*'e yönelik anıştırma unsurları *Esed*'in hikâyesinde güçlüyken *Hayrâbâd*'da üstü kapalı bir çağrışım tonundadır.

Sergüzeşt-i Esed'deki anıştırmayı açıklayabilmek için öncelikle gönderge metne yani *Firkat*'teki olaya değinmek gerekir. Şöyle ki hikâyenin baş kahramanı Memduh olup küçük yaşta kimsesiz kalır. Memduh'un yalnızlığına üzülen Ata Bey onu evlat edinir. Memduh bu sayede iyi bir eğitim alır; Arapça, Fransızca, Çerkezce ve Farsça öğrenir. Önemli görevlerde bulunur. Ancak Kafkas coğrafyasını hep merak eder. Ata Bey'in de onayıyla Haplikal'e gider. Memduh burada Havcır isimli bir köylünün evinde ağırlanır ve evlatlığı olur. Havcır'ın aynı zamanda Guşacuk isimli bir evlatlığı vardır. Guşacuk ve Memduh süt kardeş olurlar ki Çerkezlerde süt kardeşlik, öz kardeşlikten kabul edilir. Ancak Memduh, zaman zaman Guşacuk'u gizliden izleyip ona âşık olsa da bir araya gelmeleri mümkün değildir. Bir gece Guşacuk evden kaçarılır. Memduh onu bulur ve ona aşkını dile getirir. Guşacuk; kendisinin Havcır'ın evlatlığı olmadığını Memduh'a anlatır ve ona olan aşkını belli eder. Fakat yine de Çerkez geleneklerine uymaları gerektiğini, bir araya gelmeyeceklerini söyler. Memduh ve Guşacuk yakalanır, Memduh ölesiye dövülür ve Guşacuk tekrar kaçarılır. Memduh, uzun bir dönem ayrılık acısı çeker. Daha sonra etrafındakilerin ısrarıyla evlenmeye razı olur. Memduh, evleneceği kızın Guşacuk olduğundan habersizdir. Gelinin Guşacuk olduğunu gören Memduh çok mutlu olsa da Guşacuk süt kardeşi olduklarını ve bu

¹⁶ Paul Ricœur, *Zaman ve Anlatı: Bir, Zaman Olayörgüsü Üçlü Mimesis*, çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat (İstanbul: YKY, 2007), 149.

¹⁷ Paul Ricœur, *Zaman ve Anlatı: Bir, Zaman Olayörgüsü Üçlü Mimesis*, 149.

¹⁸ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 108-109

nedenle birlikte olamayacaklarını söyler. Yanında taşıdığı zehri içip ölür, bu duruma şahit olan Memduh da zehrin kalanını içip intihar eder. *Firkat* ayrılık ve acıyla sonlanan, vuslatın imkânsızlığını anlatan bir aşk hikâyesidir. *Sergüzeşt-i Esed*'in mukaddimesinde de bu hikâyeye gönderme yapıldığından anıştırma da bu olay üzerine yapılmıştır. Şöyle ki *Sergüzeşt-i Esed* başlangıcından ele alındığında eseri, *Firkat* ile anıştıran çağrışım veya anoloji unsurları şu şekilde sıralanabilir: Esed'e babası tarafından iyi bir eğitim verilmesi, küçük yaşta anne ve babasız kalması, Esed'in kimsesiz kaldıktan sonra Hacı Bey'e sığınması, çevreyi temaşa ederken bir konağın penceresinde güzel bir kız görüp ona âşık olması ve ardından bayılıp kendinden geçmesi. Esed'in buraya kadarki macerası, *Firkat*'te Memduh'un hikâyesini çağrıştırmaktadır.

Sergüzeşt-i Esed içerisinde bir anlatı daha bulunur. Esed'in âşık olup aşkının şiddetiyle kendinden geçmesi üzerine Cevdet Bey, Esed'e bir hikâye anlatır. Ancak bu hikâyenin temelini aşk oluşturmamaktadır. Aşk, burada asıl macerayı destekleyen bir izlektir. Cevdet Bey'in anlattığı hikâye *Hayrâbâd*'dan alınmıştır. Bu hikâyenin bir bölümünde iki âşıktan-Câvid ve sevdiğinden-bahsedilir. Bu bölümde *Firkat*'i anıştıran en açık unsur, Memduh ve Guşacuk'un uğradığı saldırıya benzer bir saldırıyı Câvid ve kızın yaşamasıdır. Hikâyelerdeki kaçış ve saldırı sahneleri, anıştırmayı sağlayan metinlerarası unsurlardır.

3.2.3. Öykünme

Öykünme bir metnin anlatım biçiminden hareketle yeni bir metnin yazılmasıdır. Yazarın başka bir yazarın metninin biçimini kendi metnine belli ölçülerde yerleştirmesi, hatta gönderge metnin muhtevasını kendi metnine adapte ederek yeni bir metni (gönderge metin) meydana getirmesidir.¹⁹ Öykünme başka bir ifadeyle gönderge metne benzer yeni bir metin (gönderge metin) inşa etmektir.

Sergüzeşt-i Esed'de yazar, *Firkat*'in biçimini taklit etmiştir. Şöyle ki eser, *Firkat*'e benzer şekilde öncelikle mensur yazılmıştır. *Firkat*'te olduğu gibi olaylar, Cevdet Bey'in anlatımı ile üçüncü kişi tarafından aktarılmış ve "o" diliyle yazılmıştır:

Pâre ve ma'sûkunu ferâmûş ederek 'âlem gözüne kara oldu ise de bir şey'e kudreti olmadığından deryâ-yı hâyrete müstağrak turmakta ve birden Câvid-i bî-çâre ve ma'hcüb-ı meh-pâre dahı şu giriftâr oldukları dâmdan kimse duymaksızın halâş olmağa çâre aramakda iken düzd-i ma'hûdîñ bağları arasında nîgeh-bân olan refîkleri hemân yetişip ikisini birden tutdular meger bu haydûd hükkâmı-ı bilâdîñ leyl ü nehâr arkasında gezerek ele geçüremedikleri ve mahall-i ikâmetini bilemedikleri Tâmtâm nâmıyla be-nâm düzd olup beş nefer-i rüfekâsıyla kaşr-ı mezkûrda ihtifâ eylemiş idi. [15] 1/11

Ancak eserde mukaddime ve Esed'in anlatımının yer aldığı bölümler kahraman bakış açısıyla yazılmıştır:

... beni pederiniñ odasına gönderdi. Ben de kalkıp gitdim. Kapıyı açıp içeriye girdim. Köşe yaşadığı üzerinde nısf metru tûlunda tahmînen iki buçuk parmak kutrunda bir dür-bîn görüp 'aql bu ya etrafı seyr-i temâşâ etmek ârzüsüyle dür-bîniñ yek-dîgeri derûnunda olan istivânelerini açıp yerlerini buldukdañ sonra ellerimiñ hareket etmemesi ve bu şûretle nazar etdiğim mahallîñ lâyıkiyle rü'yet olunması için dirseklerimi yaşadığa ve bileklerimi pencereniñ alt pervâzına bi'l-isnâd nazarımı ba'zı yüksek tağlarıñ ve batbat odalarıñ sükûnet-i hayret-efzâsına 'atf eder ve ba'zı güzel güzel köşkleriñ nev' nev' çiçeklerle donadılmış bağçeleriniñ hey'et-i cân-fezâsına naşb eyles idim. [11]1/16

3.2.4. Anlatı İçinde Anlatı

Sergüzeşt-i Esed'de metinlerarasılığın dikkat çekici bir diğer özelliği, kurgusunda yer alan anlatı içindeki anlatıdır. "Anlatı içinde anlatı, yansıma özelliği taşıyan, ilk anda 'ayrışık', ancak içerisine sokulduğu metinle bir 'benzeşiklik' ilişkisi kuran (izleksel ve anlamsal düzeyde), anlam

¹⁹ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 133

üreten (koşut bir anlam) ve/ya metnin anlamını destekleyen (yani ona daha fazla açıklık katan) bir sözcüddir.”²⁰ Bir diğer ifadeyle iç anlatı, ilk anlatıdaki konunun tekrarı ve benzeridir. Anlatı içinde anlatının, ilk hikâyedeki izleği destekleme, ona açıklık getirme veya özetleme gibi işlevleri bulunur.

Eserde Esed’in macerası anlatılırken anlatıya eklenen başka bir anlatı bulunur. Esed’in aşkının şiddetinden bayılıp kendisine geldiğinde Cevdet Bey tarafından anlatılan hikâyeye, Nâbî’nin *Hayrâbâd*’ıdır. Nâbî, *Hayrâbâd*’ı Feridüddin Attar’ın *İlâhînâme*’sinde “Fahreddîn-i Gürgânî ile Padişahın Köle”si başlığı altındaki anlatıyı genişletilerek oluşturmuş ve hikâyeyi sürdürmüştür.²¹ Dolayısıyla *Hayrâbâd*’da bile metinlerarasılıktan bahsedilebilir. Bu noktada Feridüddin Attar’ın *İlâhînâme*’sinin konusuna dikkat çekmek gerekir. Cürcân ülkesinin padişahı Hürrem Şah, bir eğlence meclisinde nedimlerinden Câvid’i dönemin şair olan Fahr’e hediye eder. Şair, Hürrem Şah’ın bu eyleminden pişman olacağını düşünür ve Câvid’i bir yer altı odasına gizler. Hürrem Şah yaptığına pişman olur, Câvid’in tutulduğu yeri bulur ancak onu odada bulamaz. Odada sadece kül yığını vardır, şah bu görüntüden dolayı Câvid’in öldüğünü düşünür ve üzüntüsünden inzivaya çekilir; şair de kendini çöllere vurur. Nâbî, Attar’ın hikâyesini burada sonlandırırken eseri devam ettirme arzusuyla olayı sürdürür.²² Bu bölümden itibaren *Hayrâbâd*’daki olaylar Nâbî tarafından geliştirilmiştir. Buna göre Çâlâk bir hırsızdır, yer altından geçerek sarayı soymaya çalışırken Câvid’i görür ve onu kurtarıp kendi evine götürür. Hürrem Şah da yer altından giderek Câvid’i Çâlâk’ın yanında bulur. Câvid şahı görünce kaçmaya başlar ve şah Câvid’in, Çâlâk da ikisinin peşinden gider. Üçü öyle bir yere varır ki Tâmtâm isimindeki haydut bir kızın namusuna zarar vermek üzeredir. Tâmtâm, Câvid ve şahı da esir alıp bağlar. Uzaktan onları takip eden Çâlâk, gizlice Tâmtâm’ın adamlarını ardından Tâmtâm’ı öldürür, Hürrem Şah ve kızla birlikte oradan ayrılıp saraya doğru gider. Çâlâk burada da Kirmân şahının saldırısına uğrayan Hürrem Şah’ı bir kez daha kurtarır, Câvid ile kızın evlenmesine öncülük eder. Ardından Kirmân şahını Hürrem Şah’a teslim eder. Hürrem Şah ise Kirman şahını bağışlayıp ülkesine gönderir. *Hayrâbâd*’daki olaylar bu şekilde noktalanır.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda *Sergüzeşt-i Esed*’deki iç anlatının bir bakıma *Hayrâbâd*’dan alıntı olduğu söylenebilir. Ancak Cevdet Bey’in anlattığı bu alıntıda olaylar eksiktir, metni tam olarak kavrayabilmek için olayları öncesine ihtiyaç duyulur. İç anlatı, sergüzeşte şu ifadelerle eklenmiştir:

Fakat ol Züleyhâ-yı şâniniñ âteş-i ‘aşk u hayâli kânün-ı derûnumda ‘alevlenmekde ve çeşm-i bâşıra-i mahzûnânem dâne-i sirişkiñ firkat dökmeke ise de “Bir şey yok birdenbire gözlerim kararır düşüdüm.” cevâb-ı muhtaşar ile aşlâ ser-rişte vermedim. Lâkin ne yapayım ki günden güne âteş-i derûnumiñ şerâre-pâş olması ziyâdeleşdikçe şu hâl Cevdet Beg ile beynimizde şu şüretle muhâvereyi intâc eyledi: [14] 9/17

Pâre ve ma‘şûkunu ferâmûş ederek ‘âlem gözüne kara oldu ise de bir şey’e kudreti olmadıgından deryâ-yı hâyrete müstağrak turmağda ve birden Câvid-i bî-çâre ve maħcüb-ı meh-pâre dahı şu giriftâr oldukları dâmdan kimse duymaksızın halâş olmağa çâre aramakda iken düzd-i ma‘hûdiñ bağları arasında nigeħ-bân olan refîkleri hemân yetişip ikisini birden tutdular meger bu haydûd hükkâmı-ı bilâdiñ leyl ü nehâr arķasında gezerek ele geçüremedikleri ve mahall-i iķâmetini bilemedikleri Tâmtâm nâmıyla be-nâm düzd olup beş nefer-i rüfeķâsıyla kaşrı mezkûrda ihtifâ eylemiş idi. [15]1/10

Anlatıların birbirine bağlayan yukarıdaki alıntı; Câvid, Hürrem Şah ve kızın saldırıya uğramasıyla başlar. *Hayrâbâd*’daki hikâyenin düğüm bölümlerinden yapılan bu alıntıda olaylar arasında kopukluklar ve eksiklikler bulunmaktadır. Söz gelimi Câvid’in padişahla nasıl bir bağlantısının bulunduğu, kızın ne sebeple Câvid ve şahın yanında olduğu, Tâmtâm’ın kim olduğu,

²⁰ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 159-160

²¹ Mine Mengi, “Hayrâbâd”, *TDV İslam Ansiklopedisi*. c.17, (İstanbul: TDV Araştırmaları Merkezi, 1998) 54.

²² Mine Mengi, *Hayrâbâd*, 54

Çâlâk'ın asıl kimliğinin ne olduğu hakkında iç anlatıda bilgi sunulmamıştır. *Hayrâbâd*'daki olaylar ve şahıslar ivedi şekilde bir araya getirilmiş, önemli kurgusal ayrıntılar atlanmıştır. Bu şekilde sergüzeştteki iç anlatı, *Hayrâbâd*'ın özeti mahiyetindedir. Bu aşamada ana metnin yani *Hayrâbâd*'ın metinlerarasılık bağlamında indirgendiği söylenebilir. Hatta indirgemenin yanı sıra ana metnin (*Hayrâbad*'ın) biçim olarak da değiştirilmiş olduğu görülür. Harâbâd, mesnevi nazım şekliyle yazılmışken anlatıdaki gönderge metinde mensur bir şekilde yazılmıştır. Yani *Sergüzeşt-i Esed* içerisindeki ikinci anlatı *Hayrâbâd*'dan indirgenmiş ve biçimsel dönüşüme uğramıştır.

Esed'in sergüzeştinin temel izleği aşktır fakat bu aşkın nereye evrildiği ya da evrileceği belirsizdir. Eserin mukaddimesinde *Firkat*'e gönderme yapılması Memduh ile Guşacuk'un ayrılığını anımsatırken iç anlatıda Câvid'in sevdiği kız ile evlenmesi, vuslatı düşündürmektedir. Esed'in perişan hâlini gören Cevdet Bey'in aktardığı iç anlatıda Câvid'in vuslatla sonlanan aşk macerası, Esed'i de bekleyen mutlu bir sonun müjdecisi olarak yorumlanabilir. Hatta iç anlatının bu yönüyle ilk anlatıyı desteklediği ifade edilebilir. Metinlerarasılık ilişkiler neticesinde sıralanan bu ihtimaller, eserin anlam katmanlarını ve çağrışım değerini artırmaktadır.

3.2.5. Klişe-Basmakalıp Söz (le cliché -le stéréotype)

Klişe ve basmakalıp ifadeler, metinlerarası ilişkilerde üzerinde durulan kavramlardır. Edebî eserlerde klişe ve basmakalıp ifadelerin orijinal bir yönü bulunmaz aksine bu söyleyişlerin zaman içerisindeki tekrarı aleladeliği beraberinde getirir. Sıklıkla tekrar eden söz, fikir ve izlek olarak nitelendirilen klişeler, kolektif tasarrufları sebebiyle özgün bir sanat üretimi kabul edilemez.²³ Kolektif bilinçteki hayaller, fikir dünyası, değerler ve hayat anlayışı klişeler arasındadır. Bu minvalde *Sergüzeşt-i Esed*'de klişe kabul edilebilecek beyitler bulunmaktadır:

Mülk şāhibi mülk şāhibi

Kimdür bunuñ ilk şāhibi

O da yalan bu da yalan

Sen de biraz oyalan [43] 14/17

Yunus Emre'ye atfedilen yukarıdaki beyitlerde dünya hayatının ve varlıklarının geçiciliğine; dünya zenginliklerinin dâimi sahibinin bulunmadığına aksine bunların fani hayatta insanı oyalayan meşgaleler olduğu düşüncesine vurgu yapılmıştır. Bu beytin kullanımındaki bağlamı şu şekildedir:

Kirmân padişahı, Çâlâk tarafından yakalanıp Hürrem Şah'a teslim edilir. Kirmân padişahının katli beklenirken Hürrem Şah, merhamet eder ve onu idam ettirmez. Kirmân padişahı, verdiği tüm zararlara rağmen bağışlanmasına mahcup olup üzülür. Hürrem Şah, bu hâli anlayıp Kirmân padişahına benim topraklarım senin toprağın sayılır der ve bu görüşünü pekiştirmek için yukarıdaki beyti söyler.

Şah; kendi topraklarının bile sahibi olmadığını, dünya nimetlerinin, zenginliklerinin gelip geçici olduğunu ve varlıkların asıl sahibinin Allah olduğu mesajını vermeye çalışır. Bu düşünce, ortak bir tasavvufi anlayış olup metinlerarasılık kapsamında klişe kabul edilebilir. Söz konusu bu ortak izlek, metin içerisinde bahsi geçen beyitlerle somutlaştırılmıştır.

4. Ser-güzeşt-i Esed

Muqaddime

[1]

(1) Bir gün li-ecli'l-maşlağa aħbâbdan bir efendiniñ (2) hānesine gitdim. Gece orada kalkmağlığım iktizâ (3) etdi kaldım. (4) Yanımızda halka lüzüm gördüğümüz bir mes'ele ile (5) ba'de'l-iştigāl bākī kalan boş vaktimizi heder (6) etmemek ve eglence olmak üzere Letâif-i

²³ Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, 148-149

Rivāyāt'ın (7) Firkat nāmında olan beşinci cildini birlikde (8) kırā'at etdik. Onu müte'ākib tanzīm-i hikāyāt (9) üzerine birtakım bahşler açıldı ve hānesinde (10) misāfir bulunduğum zāt kaleme alıp tab' etdirebilmek (11) için gāyet açık Türkçe 'ibāre ile yazılmış (12) bir kitāb çıkardı. (13) Mezķūr kitābın yazısı ve 'ibāresinin tuhāf (14) ve ğarīb ıstılā[hā]tı vukū'-ı hāliñ pek eski (15) olduğuna delālet ediyor ise de vaķ'anın (16) mu'essiriyyeti ve bir eşer-i teriñ ve ārāste olan meyl ü inhāk (17) beni teşhūr-i şakķ-ı ğayrete sāk ve "Ser-güzeşt-i Esed" ismindeki şu muhtaşaranın tertibine (18) sebeb-i fā'ik oldu. (19) Mütāla'asına rağbet buyuracak ma'ārif-perverāndan (20) hatāyā-yı vaķ'asının dāmen-i 'afv ile mestürünü (21) mütemennādir.

[2]

(Ser-güzeşt-i Esed)

(1) Cenāb-ı vācibü'l-vücūd hazretlerinin eşer-i bedī'i (2) olan eşref-i maħlūkāt ya'nī nev'-i beşer hālāt-ı (3) mütenevvi'ayı iktisāba fitraten kābil bulunduğu gibi (4) hisşe-i 'ācizīye daħı hāl-i hevli-i iştimal-ı muħabbet (5) işābet etdi. (6) Şöyle ki ve vatanım Erzican'ın cenüb-ı şarkı tarafında (7) ve üç sāk'at mesāfede vāķı' "Monlā" nāmında (8) bir zāt-ı nūrānī-simātın ism-i pākīñe nisbetle şöhet-yāb (9) bir kıyedir ki küçük bir tepeniñ hemān eteginde (10) mebnī ve āti'l-vaşf bir deşt-i feraħ-fezāya nāzır (11) u müteveccihdir. (12) Bu deştin hāvī olduğu kıvaķ u çenār

[3]

(1) elma ve şeftalü ve erik ve armud (2) ve emsāli eşcār-i mültefetü'l-sākın tarāvet-i (3) latīfesi ve bā-ħuşuş aralarında kıyey-i mezküre (4) dāhilinde ve "Monlā" Cāmi'-i şerifini tahtından (5) keff-i inşād olan tatlı bir şuyun gāyet pāk (6) ve berrāk olarak yavaş yavaş tolaşa tolaşa (7) cereyān etmesi erbāb-ı zevķ ü temāşāya bād-i izdiyād-ı (8) zevķ u neşāt olur. (9) "Monlā"-nām pīr-i kerāmet-perver erbāb-ı hārş (10) u zirā'atden olup her sene bir çift geyik ile (11) tarlalarını sürerek hāşilāt-ı mevcüdesinden miķdār-ı (12) kāfisini kendisine terk ile mütebākisinden (13) muhtācını memnūn eder idi. Nümüne-i aħlāk (14) olacak şu 'ādet-i memdūhasına devām ederek (15) bir gün 'ömrünün nihāyetine vāşıl oldu. (16) Hatta vefātından sonra her sene ihyā-kerdesi (17) bulunan cāmi'-i şerifiniñ bāb-ı kıdsiyyet-me'ābına bir çift

[4]

(1) geyik gelerek birisi imām ve mü'ezzin ma'rifetleriyle (2) kırbān ediliyor ve o biri ise maħzūnen kūh u beyābāna (3) pūyān olur gider idi. (4) Bu bābda sālifü't-terceme "Muħammed" Efendi tesmiye (5) olunan zāt ise pederim bulunduğu cihetle ve daha (6) küçüklüğümde baña şarf u naħvi tekmil vesā'ir (7) fūnūna dā'ir ba'z ma'lūmāt daħı taħşil (8) etdirdi.

Lākin seneniñ bu raddesi bī-çāreyi (9) terk-i dūnyāya vaķt-ı icbār gönderdiğinden ve bir aralık (10) ağır haste de bulunduğundan artık daha ziyāde (11) yaşayamayacağını hiss edip bir rüz-ı ğam-efrüzda (12) beni yanına çağırđı, gitdim. Elimi eline alarak (13) "Ciger-pāresi Esed'im! Bu günlerde ecel beni (14) āħirete götürmek üzere bekliyor ve pederiniñ (15) bu 'ālem-i fānide ve şu hālet-i nev-civānide seni terk (16) etmege żarūrī mecbūr oluyor. Ħayfā ki (17) babasız kıalacak hāylāz olacaksın. Faķat (18) evlādim! Saña şurasını ihtār ederim ki

[5]

(1) Eger sen aħlāk u etvārınıñ işlāħı (2) ħuşuşunda olan sa'y u ğayretini elinden bırakmaz (3) iseñ bā-ħuşuş vālideñi daħı incitmeyip (4) itā'atinde bulunur iseñ kıbrimde rāħat edip (5) rūhāniyetim senden teşekkür edecektir. Pederiniñ (6) da'vāt-ı ħayriyyāt-āyātını iktisāb edenler daħı (7) bilir sen ki iki cihānda 'aziz olur ve olacaktır." (8) der demez gözleri tolaraķ 'ādetā ikimiz de (9) hüngür hüngür ağlamağa başlayarak "Gel (10) kızum gel! Şu hālet-i ? ğamda gözlerinden bir (11) kere olsun būs edeyim de ölür isem bāri (12) öyle öleyim" deyi ve verdiği vaşiyet ü naşihatla (13) berāber teslīm-i rūh etdi. (14) Maħzūnen vālidem artık orada turmağa bir vechle (15) müteħammil olamayup kıyden müfāraķat ve Erzincan'da (16) bulunan kırındaşı hānesine 'azimet etdi. (17) Bu esnāda at oynatmaķ ve oķ atmaķ ve yenişmek

[6]

(1) güreşmek mişillü pehlüvânlığa olan hâ'hişim fevka'l- (2) 'ade kuvvetim ise oldukça ziyâde olduğundan (3) hevesim arttığı artup bir kaç sene zarfında (4) ya'nî on beş on altı çağına vardığım hengâmelerde (5) bu yolda mahâret-i kâmile kesb eylediğimden ve bir (6) kimesne benimle güleşmege cesâret edemediğinden (7) gerek Erzincân'ın dâhilinde ve gerek havâlinde (8) "Esed-i Pehlevân" nâmiyla şöhret buldum. Şu (9) münâsebetle mu'teber ve haķır-nüvâz bir zât beni evlâdı (10) mertebesinden ziyâde sevdiğinden dâ'ire-i 'âliyyesiniñ (11) bir köşesinde şığınmakta idim. Herkesiñ refâh (12) u sa'âdeti âsâyiş-i dâ'imî içinde bulunmaz âh (13) bir sebebden nâşî fakîr oldu. Artık vâlidemi idâre (14) etmekden 'aciz kaldı. Bî-çâre vâlidem de ne (15) yapsın? İster istemez aķdemce çırıl çıplak (16) köyden gelip her naşılca konağına şığınmış (17) olduğum zâtın hâremi dâ'iresinde şabâhdan

[7]

(1) aķşâma dek çalıca çabalaya ta'ayyüş etmege (2) başladı. (3) Çünkü mûmâ-ileyh Erzincân'ın meclis-i a'zasından (4) Hâci 'Alî Beg 'unvânıyla şöhret-şi'âr olup (5) mâhiye iki ve belki üç biñ lira götürür (6) vâridâtı bulunduğu cihetle kapısına gelen ve (7) memleketinde bulunan fuķara vü muhtâcine şür-ı dâ'imîde (8) lutf u 'inâyet ve hâtırlarını tatybine sa'y u (9) gayret ederek familyası halkıyla melce'-i ma'müresinde (10) âsüde-nişin-i emn u refâh olur. Ve eyyâm-ı şayfda (11) ya'nî ilk bahâr ile yaz mevsimlerinde Erzincân'ın (12) dört sa'at mesâfesinde bulunan köy (13) kıyısında vâki' bâğındaki köşke 'azîmet (14) ve haftada yalnız bir gün meclise müdâvemet ederek (15) imrâr-ı vaķt ile eyyâm-ı şitâda ya'nî şon bahâr (16) ile kış mevsimleri hulûlünde 'avdet etmeği 'âdet (17) etmiştir.

[8]

(1) Bu vechile yine bir sene ilk bahâr eyyâmı (2) eriştiğinden ve ağaçlar çiçek açıp (3) yeşillenmege başladığından bir gün ber-mu'tâd bâğa (4) göç oldu. (5) Kendisinin Cevdet Beg nâmiyla mâlik olduğu (6) ferzend-i nezâket-pesendiniñ hâl-i şabâvetinde izhâr (7) eylediği ferâset günleri hayrân ve ta'rîfi (8) nâ-ķâbil cemâlindeki behcet u letâfet seyredenleri (9) ser-gerdân eder idi. Bu hâl ile Cevdet (10) yaşlandıķca hüsünde olan letâfet-i efzûn ve hâlet-i (11) nev-civânisi bir aķsen şüretle tal'at-nümün (12) olmağa başlamağa nihâyet hadd-i bulûğa vâşıl ve (13) kendi başına muhtâr u fâ'il ve bu müddetde maħfaza-i (14) zihinde daħı 'ulûm u fûnûna dâ'ir oldukça ma'lûmât (15) ve iktisâb-ı ma'rifet cihetiyle ayrılmıyor. Kıdret-i (16) bedî'a-i Rabb-i Mennân sinnini daħı on beş on altıya (17) iblâğla kıdd u kıametini tâze fidân ve heybet ü besaletini

[9]

(1) 'aynı arslan bir nev-civân etmekle kışver-i vücûdunda (2) bulunan kıan hiddet ü şiddet ve harekât-ı 'uzviyyesi (3) şevķ ü gayrete başladı ki bu vaķt mûmâ-ileyh (4) tamâm delikanlılık çağı olduğundan ekşer def'a (5) pederi birlikde götürür gezdire yâhûd bâğda kıtâb (6) okur idi. Faķat orada altı ay cân (7) sıkılmaz mı? Ne ile meşğûl olunur? Naşıl (8) vaķt geçirilir? İnsân-ı maħbûsî (9) gibi dâ'imâ bir maħalde imrâr-ı 'ömr ederse (10) mu'azzeb olur. Lâkin buranıñ haķkına göre degil (11) çünkü bâğ fevķa'l-'ade vâsî ve havâsı pek ziyâde (12) latîf köşķ daħı yedisi selâmlık olmak üzere (13) on beş oda ve hamâmdan başka müte'addid dâ'imü' (14) l-cereyân gâyet tatlı şular ile "sâ'ire şâmil olup (15) üç kıat olduğu hâlde bâğın vasatında kıbleye (16) ve Fırat nehrine müteveccih olarak gâyet (17) maşnu' şüretde binâ' kıılınmış ve ma'müretü'l-cevânib (18) idi.

[10]

(1) İşte bu mişillü kıaşr-ı dil-güşâda Fırat nehrine (2) nâzır ve derûnunda havâ-yı latîf câ'il u hâzır (3) olan bir maħall-ı müstesnâ ve cây-ı feraħ-fezânın her kıanğı (4) bir maħalde oturup da gâh tevârîhe müte'allık bulunan (5) kıtâblar mutâ'ala olunur ve andan fütür geldikçe (6) pencereden ağaçların dallarında yeşil yapraklar aralarında (7) lâne-sâz olan bülbül vesâ'ir hüş-âvâz kıuşların (8) yanık yanık şadâ ve civıltılarıyla ruzgâr-ı feraħ-baħşanıñ (9) hafif hafif eserek

havlıyı istî'âb etmiş (10) bir kadem irtifâ'ında büyümüş olan çimen vesâ'ireden (11) hâşıl etdiği beyâza karîb yeşil talğalara (12) naşb-ı nazar edilir ise aslâ cân şıklmaz belki (13) def'-i merâk-ı endîşeyi mücib²⁴ ü vüfur-ı hazz-ı (14) memnûniyeti müstevcib olur.

(Ta'aşşuk)⁽¹⁵⁾

(16) İşte bu hâl ile güzerânde-i evkât iken yürür ve belâya (17) burüzda Cevdet Beg bir kitâb getürmek

[11]

(1) için miydi bilmem beni pederiniñ odasına (2) gönderdi. (3) Ben de kalkıp gitdim. Kapıyı açıp içeriye girdim. (4) Köşe yaşadığı üzerinde nısf metru tülunda (5) tahmînen iki buçuk parmak kutrunda bir dūr-bîn (6) görüp 'aql bu ya etrâfi seyr-i temâşâ etmek (7) ârzûsıyla dūr-bîniñ yek-dîgeri derûnunda olan (8) istivânelerini açıp yerlerini buldukdâñ soñra (9) ellerimiñ hareket etmemesi ve bu şüretle nazar (10) etdiğim mahalliñ lâyıkıyla rü'yet olunması için (11) dirseklerimi yaşadığa ve bileklerimi pencereniñ alt (12) pervâzına bi'l-isnâd nazarımı ba'zî yüksek tağlarıñ (13) ve baţbaţ odalarıñ sükûnet-i hayret-efzâsına 'atf (14) eder ve ba'zî güzel güzel köşkleriñ (15) nev' nev' çiçeklerle donadılmış bağçeleriniñ (16) hey'et-i cân-fezâsına naşb eyler idim. (17) Bu hâlde dūr-bîn ile etrâf-ı erba'amı seyr-i

[12]

(1) temâşaya meşgûl iken nâ-gâh bir kaşr-ı dil-ârâya (2) nazar-endâz oldum ki yalnız bir penceresiniñ kafesi ref' (3) edilmiş câmları küşâd olunmuş idi. Derûnunda (4) müşâhede etdiğim duhter-i perî-peyker düz beyâz (5) ve gâyet şıkma 'entâri giymişde turunç-ı büstânî (6) gömleğe şıgmar bir hâle gelmiş. (7) ve gîsü-yı dil-âvîziniñ gelişi güzel düş-i istignâ- (8) püşuna dökülmesi açık lâl ile turuncu bînebeyninde ya'nî (9) penbesi bir renkde bulunan ruhsârını bir zîbâ (10) vechile göstermiş mâ-hâşıl kelâm ol cemâl-i (11) cemîliñ ki hâvî olduğu her bir 'uzvile²⁵ dâne-i (12) hâl-i fülfilleriñ gerden-i simine dizilmesi ve ebrüvân (13) u müjgânınıñ bir şüretle rü'yet olunması şaff- (14) beste-i sell'-i seyf olan 'asâkir-i hûn-hârîñ (15) düşmeni muķâbilinde sefk-i dimâ'a müheyyâ' oldukları zamâna (16) mânend bulunmuş el-hakķ Cenâb-ı Hakķ ögüp (17) ögüp de yaratmış. Lîkin başı mahzûnâne bir tavır

[13]

(1) ile bir tarafa meyl etmiş ve dîde-i nergisleri dâne-i (2) lu'lu' gibi olan katre-i sirişk ile memlû bir hâl-i pür- (3) melâl ile mütefekkir bulunuşu hüsnüni daha bir başka şüretde (4) irâ'e etdiğinden hadîka-i nazarım nazardan toya (5) mayup baķa baķa ve vücûd-ı ğamü's-süduumu o âteş-pâre-i (6) hüsnüñ karşısında baķa baķa celle-i (?) iklim yed-i ihtiyârımdan (7) kırtularaķ vucûduma 'arîz olan bir tezelzül-i (8) nâ-gehâniden havâlî-i derûnumda taħsîl eden ğalebe-i (9) 'aşķ nâ-mahşûr beni sâlib-i 'aql u şu'ur ederce (10) sine bir hâl getirdiğinden kendimden geçmiş ğaşy (11) olmuşum. (12) Bir de Cevdet Beg'iñ geç kaldığım (13) için hiddetle otaya geldiği cihetle ayağınıñ (14) patırdısından 'aklım başıma gelip tekrâr nazar edeyim ki (15) kafesi indirilmiş câmları örtülmüş ne cemâl-i (16) yâr var ne hayâl-i dîdâr ancak ol kadar var ki (17) orasını ve belki bütün cihânı bir zûlmet istiyâb

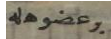
[14]

(1) etmiş ve etrâfım gözümüñ yaşlarıyla ıslanmış idi. (2) Bunun üzerine Cevdet Beg kesh etdiğim (3) hâlet-i fevķa mâ yeteşâşavvarı görünce doñdı kaldı. (4) Bir aralık ne yapacağını da şaşırđı. Yalnız (5) "Kalk gidelim." diyerek kolumdan tutup (6) dâ'imâ oturmaķda olduğumuz otaya götürdi. (7) "Esed ne var? Saña ne oldu?" Kulaklı (?) birtaķım (8) zemînler ile istîzâh-ı keyfiyyete müsâra'at etdi. (9) Faķat ol Züleyhâ-yı şâniniñ âteş-i 'aşķ u hayâli (10) kânûn-ı

²⁴ Metinde şu şekilde yazılmıştır:

²⁵ Metinde şu şekilde yazılmıştır:

derünümde ‘alevlenmekde ve çeşm-i bāşıra-i (11) maḥzūnānem dāne-i sirişkiñ firqat dökmeğe (12) ise de “Bir şey yok birdenbire gözlerim qarardı (13) düşdüm.” cevāb-ı muhtaşar ile aşlā serişte (14) vermedim. Lākin ne yapayım ki günden güne āteş-i (15) derünümñ şerāre-pāş olması ziyādeleşdikçe (16) şu ḥāl Cevdet Beg ile beynimizde şu şüretle (17) muḥāvereyi intāc eyledi:

[15]

(1) Pāre ve ma‘şūkunu ferāmūş ederek ‘ālem gözüne kara oldu (2) ise de bir şey’e kudreti olmadığından deryā-yı ḥāyrete müstağrak (3) turmağda ve birden Cāvid-i bī-çāre ve maḥcūb-ı meh-pāre daḥı (4) şu giriftār oldukları dāndan kimse duymaksızın ḥalāş (5) olmağa çāre aramakda iken düzd-i ma‘hūdiñ bāğları arasında (6) nigeḥ-bān olan refīkleri hemān yetişip ikisini birden (7) tutdular meger bu ḥaydūd ḥükkāmı-bilādiñ leyl ü nehār arkasında (8) gezerek ele geçiremedikleri ve maḥall-i ikāmetini bilemedikleri (9) Tāmṭām nāmıyla be-nām düzd olup beş nefer-i rüfekāsiyla kaşr-ı (10) mezkūrda ihtifā eylemiş idi. Tāmṭām-ı bed-nāmın taşradaki (11) Arab’da mesmū‘u olarak sebebini su‘āl eylemesiyle derün-ı bāğda (12) yabancı bulunup esir olduğunu iḥbār u isrāyı kaşra (13) idḥāl eylediler bir de esirleriñ biri pādişāh-ı zamān ve diğeri (14) Cāvid-nām maḥbūb-ı ciḥān olduğunu gördükde kendisine (15) sū-i kaşd için geldiler zann ederek bī-edebāne bir kerre (16) ḥande vü ḥiṭāb edip “Ey şāh! Vākı‘ā beni başmağa (17) bir tedbir düşünmüşsiñüz lākin yolunu bilemediğizden kendi (18) ayağıñuzla arslan pençesine düşmüşsiñüz. ‘Ācabā! Şāh

[16]

(1) Şāh olmağla bī-sipah u ‘asker benim gibi bir kaḥramāna nasıl (2) muḥābele edebilir? Böyle olacağını ḥiç ḥātır u ḥayāliñüze (3) getürmediñüz mi? Şimdi baña kaşd etmeği size öğredirim. (4) Bağlayıñ şunları demesiyle hemān ikisini de kaşrıñ (5) derünündeki direklere muhkem bend ederek etbā‘ları etrāfi (6) teḥarrī vü tecessüse gıtdiler. La‘in-i mezkūr bilā-ictināb bāde (7) zehirlenip ve cur‘asını yüzine serpmek gibi birtakım (8) ḥarekāt-ı bī-edebāne ile şāhı taḥfif u taḥkīr etmesi ve ‘ādetā (9) siziñ kaniñızı içeceğim diyerek hücum-ı fecī‘āneleri (10) arasında yana öteye dönüp merķūmeniñ ‘ırzına tasallutda (11) ibrām eylemesi üzerine bī-çāre kız bir yandan bālāter-i ḥayātı olan (12) ‘ırz u nāmūsuniñ pāy-māl olmasını ve bir taraftan daḥı (13) böyle bir pādişāh-ı zamāniñ ve öyle maḥbūb-ı dil-sitāniñ esir-i dest-i (14) cellād-ı bī-emān bulunmasını müşāhede eyledikçe kemāl-ı ḥicāb (15) ve şiddet-i ıztırāb ile ḥafā-ḥāne-i kalbinden Cenāb-ı erḥāmü’-r (16) Rahimine tazarru‘ u niyāz etmekte ve bī-çāre pādişāh ise

[17]

Beyt

Bī-leşker u bī-mu‘in u bī-kes⁽¹⁾

Allah’dan özge yok meded-res²⁶ (2)

(3) Feḥvāsınca her şeyden ümīdiñ kesip deryā-yı ye‘s u melālete (4) müstağrak olmağda iken nā-gāḥ nesīm-i nuşret irişip meger (5) merķūm-ı Çālāk bu Tāmṭām’ı aşlından bilir ve dā‘imā andan (6) ḥazer üzere olur imiş. Bu sırada deḥān-ı çāḥdan aḥvāl-ı (7) diğere-gün olduğunu gördüğü gibi cān başına şıçrayup (8) pādişāhı şu dām-ı belādan taḥlīs etmek niyetiyle mütevekkilen (9) ‘ale’llāḥ kuyudan taşra çıkıdı bir de ḥā‘in-i mezkūrıñ beş (10) nefer refīkleri hücrāca bir maḥalde keyiflerini çatarak mest u (11) lā-ya‘kıl serilip sızmış olduklarını görünce hemān ağaçlar (12) arasından yavaş yavaş yanlarına varup teşḥīr-i silāḥ ile (13) cümlesiniñ serini bedenlerinden cüdā ve rūḥ-ı ḥabīslerini (14) teker meker işāl ve ka‘r-ı ḡayyā eyledi. Oradan cānib-i kaşra (15) müteveccih olduğda şāh-ı muşārün-ileyh zāten Çālāk’ı bilemediğinden (16) sārīk-ı ma‘hūdlardan biri zanniyla bir kat daha ḥavf u ḥalecāna

²⁶ Bkz. Nābī, *Hayrābād*, PDF, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap, https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59849_nabi-hayrabadpdf.pdf?0

[18]

(1) düçâr olarak netîce-i hâle intizâr etmekte ve Tâmtâm-ı (2) merkûm ise galebe-i şehvet-i kelbiyyesinden gözleri kararıp (3) lâ-yenkaṭî' ol duḡter-i sa'd-aḡtere ilhâh-ı fi'l-i ŧeni' eylemekte (4) iken merd-i merkûm yâ Settâr ism-i celîlini zıkr ile seyf-i (5) kahramânını ser-i pür-ŧirîne havâle edip hûn-ı habâ' is- (6) âludunu ortaya rîzân ve nâm-ı bed-niŧânını ḡâk ile yeksân (7) eyledi çün pâdiŧâh bu ḡâli gördüğü gibi kemâl-ı hayret (8) u ta' accübünden lisânı ebkem olup ne söyleyeceğini bilemeyerek (9) turmakta olduğı hâlde öteden Çâlâk ḡuzûr-ı (10) pâdiŧâhîde lâzım gelen âdâb u ta' zîm ile bendelerin küŧâd (11) edip ol belâ'-yı nâ-gehâniden taḡlîŧe muvaffâk oldu. (12) Hemân ŧâh-ı muŧârûn-ileyh merd-i merkûma ḡiṡâben (13) "Ey birâder! Böyle bir nâ-ümîd maḡalde imdâdımıza yetişip (14) bizi ḡaşm elinden ḡalâŧ etmege naŧıl zafer-yâb (15) olabildiñ? Ve ŧu ḡâl-ı felâket- iŧtimâlimizi kimden (16) ḡaber alabildiñ?" dedikte Çâlâk daḡı "Efendim Cenâb-ı (17) ḡâḡk 'ömr ü devletiñüzi müzdâd buyursun ŧu ızṡrâb-ı (18) ḡâliñiz bir miḡdâr sükûn u istirâḡate taḡvîl olduḡda cümle

[19]

(1) mâ-cerâmızı efendimize yegân yegân ŧerḡ u beyân ederim." (2) diyerek bulunduḡları mevki' i temâŧâ etmek üzere bağı gezer (3) iken ol beŧ nefer maḡtûlleri daḡı gördüğü gibi merkûmı (4) bir kat daha taḡsîn u talṡif ve dîdelerinden bûs edip (5) 'avdetle kaŧra geldiler. Cümlesi birden Cenâb-ı ḡâḡk'a ŧükr-i (6) firâvân ve ḡamd-ı bî-pâyân ederek mehmâ emken âlâm u ızṡrâbı (7) bir yana atup muŧâḡabete germiyyet ve birlikde (8) muŧârûn-ileyh duḡtere ser-güzeŧtiniñ naḡlini fermân eyledi mûmâ (9) ileyhe daḡı me 'a't-ta' zîm yer öperek kelâma âḡâz edip (10) "Ey pâdiŧâh-ı ŧevket-karîn ve ey ŧehin-ŧâh-ı 'adâlet-i âyîn! (11) Bu câriyeleri pederüm ḡulîñüzüñ irtiḡsâlından ŧoñra vâlidem (12) 'âcizler ile yalnız ḡalaraḡ zîr-i cenâḡ-ı ḡümâyüñüzde bâ-iltica (13) kemâl-ı istirâḡat ile iḡâmet ve izdiyâd-ı 'ömr u ŧevketiñüze (14) müdâvemet etmekte iken yalnızlıḡımız bu ḡâ'in-i bî-dîniñ mesmû'u (15) olarak bir gün ḡânemizi başmasıyla câriyeñizi eŧir (16) ve 'âḡl u fikrimi târumâr edip ḡâlib-i bî-rûḡ gibi bir ŧeyden (17) ḡaberim olmaḡsızın buraya kaḡar getirmiş, gözümü (18) açdıḡımda kendimi burada buldum hemân Cenâb-ı Rabbü'

[20]

(1) l-'âlemîn sâye'-i Tûbâ-miŧâlini üzerimizden eksik etmesin. (2) Efendimiziñ burayı teŧrîf buyurmañız ŧu ḡâl-i (3) felâket-iŧtimâlınden ḡalâŧ-ı câriyânemi bâdî olduğı (4) der-kâr ve bu 'inâyet-i 'uzmânîñ ŧükr-i maḡmedetini bir vaḡitde ifâ' (5) edemeyeceğim emr-i âŧikârdır ancaḡ bu bâbda ḡuzûr-ı ḡümâyünuna (6) kemâl-i 'acz u meskenetimi 'arzdân başka ŧey'e dilim dönmez (7) ve ḡudretim yetmez." demesiyle muŧârûn-ileyh daḡı "Ey merdümiñ dîdem! (8) Ve ey kerîme-i ma'nevîyem! Aŧlâ elem üzere ölmeyesin zîrâ ŧu (9) uğramış olduğıñ felâket-i ye's-peyvestiñ nihâyet (10) zamânıdır, in-ŧâ'allâhu Te'âlâ yakîn vaḡtde dil-ḡâḡhüñüzde (11) vechle ümerâ' evḡât edersiñiz." sözleriyle mezbûreniñ (12) göñliñi tatyîb ve bu ḡabîlden olarak biri birleriniñ (13) ser-güzeŧtlerini naḡilleri ŧırasında Cävîd ile duḡteriñ (14) eṡrâfa ŧu'le-endâz olan ḡüsn-i ân u leṡâfet-resânlarından (15) zuḡûr eden ŧerâre-i 'aŧḡ-ı dil-âvârelerine yapıŧarak (16) âheste âheste yanmaḡa başladı.

[21] Beytü'l-muḡarrire

'Aḡs edip âyîneveŧ yek dîgere ḡâl-i fevâ'id (1)

Mâ-cerâ-yı 'aŧḡ odumda söyleŧildi bî-zebân (2)

(3) Nihâyet iŧiñ ŧaçaḡa ŧardı cihetle zârûrî zâḡir (4) olan dudahlarını ihḡfâya muḡtedir olamadıklarından muŧârûn- (5) ileyh ḡâle âḡâḡ oldu ise de yine eṡrâfa renk vermeyerek (6) ol meclis-i ins u ülfet ḡitâma resîde olunca cümlesi (7) birlikde kıyâm ve giderek duḡteri yol üzerinde vâḡı' evinde (8) taḡassûr u iŧtiyâkıyla zâr u giryân olan mâderine sâlimen (9) teslîm edip oradan toḡrı Çâlâk'ın ḡâne-i bûm- (10) âŧiyânesinde ârâm u ḡarâr eylediler ve merkûm o gece orada (11) ḡalmaq ve istirâḡat etmek üzere istiḡsâl-i ruḡŧat (12) edip ŧâh ile Cävîd ke'l-evvel ṡarîk-i mezkûrdan serd-âba (13) 'azîmet edeṡursunlar aḡdemce Kirmân memleketi emîriñiñ (14)

şâh-ı muşârün-ileyh üzerine olan birkaç muhârebesinde (15) ‘asâkiriniñ mağlûb u perîşân olarak ric‘ati cihetle

[22]

(1) encâm-kâr ‘âciz u nâ-çâr kaldığından hîle vü had‘e ile (2) aHz-ı şâra vesîle aramağa mecbûr olur diyâr-ı Kirmân’da ise (3) gâyetle hûn-rîz Fedâyî nâmında bir zâlim-i fitne-engîz (4) olmağa sâlifü’l-beyân Kirmân emîri ihsân-ı firâvân va‘d (5) ederek Cürçân şâhınıñ helâkîni sipariş u ibrâm ve merķûm (6) dağı bu fi‘l-i fecî‘i ihtiyâr u iltizam edip her nasılsa (7) etbâ‘ı (?) kıyâfetinde muşârün-ileyhiñ hizmetine şokılarak nisbet-i (8) ‘ubûdiyyet kazanmış idi. Bu hâlde leyl u nehâr bir dâm-ı hîleye (9) düşürerek ol pâdişâh-ı ‘âdili şayd u şikâr etmege (10) fırsat gözedip bâlâda zikri sebkat eden serd-âbıñ (11) kapısı önünde ise hüddâm-ı havâş takım takım nevbet (12) beklemekte ve yine bir gün bir fırkası hâzır u nâzır oldığı (13) hâlde kendisini muhâfaza ederek bir takrîb nöbetçilere (14) “benglük” denilen ma‘rûf eczâyı koçlatmasıyla (15) cümlesi birden serser u bî-hûş oldular. Hemân kendisi (16) ser-dâbıñ kapısından içeri bilâ-fütür dâhil olup mevķi‘-i (17) mezkûri tek ü tenhâ bulunca ‘acabâ pâdişâh ne oldu deyu tefekkür u (18) tahayyül iken bi’t-teşâdüf bir köşeden görünmekte olan yer altındaki

[23]

(1) yoldan iki kişi gülererek söyleşerek gelmekte olduğunu (2) görünce serî‘an tarîk-i mezkûr derûnunu eczâ-yı mezkûr ile (3) eczâ‘ layup içerisinde bulunan şâh ile Câvid koçuyı (4) aldıkları gibi mest u lâ-yâ‘kıl olarak yere düşdüler merķûm (5) Fedâyî ise bu fırsatı ğanîmet ‘add ederek der-hâl pâdişâhıñ (6) dest u pâyını muhkem bend eyledikten sonra oțanıñ penceresinden (7) bâğçeye indirip o bir tarafa aşırmağ için zuķâķ (8) dîvârınıñ üzerine çıkarmağda iken bâlâda zikri sebkat (9) eden Çâlâķ’ın hânesi sarâya gâyet karîb olduğundan (10) hâ‘in-i merķûm gözüne ilişmesiyle der-‘akab bir şopa (11) alarak mezbûriñ yanına gelip arkunu bâzûya vererek bir (12) kere başına urduğı gibi üstünde buldukları dîvârıñ (13) dibine sersemletip düşürdi ve kendisi dağı mişâl-i ‘ankebût (14) aşığı indikden sonra el ve ayağını bağlayıp ahvâli istifsâr (15) eyledikde merķûm Çâlâķ keyfiyyete vâķıf olunca mebhût u hayrân (16) olarak bu vaķ‘aya dağı muvaffak olduğu için Cenâb-ı (17) Hâķķ’a şûkr-i bî-pâyân ile pâdişâhı kayd u bendden tahlîş eder (18) iken muşârün-ileyhiñ ‘aklı başına gelip etrâfa şaşķın şaşķın

[24]

(1) bakmağ başladı. Çâlâķ vukû‘-ı hâli kendisine beyân (2) u ifâde eyledikde bu dâhiye-i hațarnâkden dağı merķûm (3) vâsıtasıyla rehâ-yâb olduğunu bilince artık ne diyeceğini (4) ve ne yolda mu‘âmele edeceğini şaşırıp eşķ-i şâdiyle (5) Çâlâķ’a “Ey Birâder! Şimdiye kadar dü-çâr olduğum (6) mehâlik u maşşâyibden halâşıma sebab-i müstakîl olan bunca (7) luțfından biriniñ İfâ-yı şûkrânesinde mütehayyir u lâl iken (8) ân-be-ân zuhûra gelen ‘inâyet-i fedâkârâneñe muķâbil kıyâmete (9) kadar şûkr-i maħmedete haşr-ı enfâs etsem yine bir zerresini edâ‘ etmiş (10) olamayacağım. Emr âşikârdır.” demesiyle hemân Çâlâķ yüzini ve (11) gözünü yerlere sürerek isti‘fâyı kuşur eyledi ve düzd-ı ma‘hûdı (12) hânesiniñ zindân gibi bir maħalline habs u tevķîf edip (13) mezkûr tarîkden sarâya gelir iken Câvid-i bî-çâre ve nâzenîn-i (14) meh-pâreniñ yol üzerinde bî-hûş yatmağda olduğunu görüp (15) anı dağı bi‘lîķâz keyfiyyetden haber-dâr ederek ser-dâbıñ içinde (16) gâh hayrân ve gâhice selâmetleri için Cenâb-ı Kâdir-i mutlak (17) hațretlerine ‘arz-ı şûkrân ile tulu‘-ı âfitâba muntazır (18) u nigerân oldılar.

[25]

(1) Biz gelelim beru tarafa vüzerâ‘ ü erkân-ı devlet miyânelerinde birtaķım (2) nâ-sezâ harekât ve nâ-becâ hâlât zuhûr edip bir pâdişâh-ı (3) ‘azîmiñ böyle bir oğlan için tâc u tahtını terk ve gûşe-i (4) inzivâyâ çekilerek umûr-ı devleti mu‘atıl kalma derecelerine (5) gelmesinden tolayı muşârün-ileyhe gidilip ke-mâ fi‘s-sâbîķ maķâm-ı (6) hükümetinde maşâliħ-i ‘ibâd ve idâre-i umûr-ı mu‘tâda devâm (7) u ihtimâm eylemesi lüzûmunıñ ‘arz u ifhâm olunması müzâkereleri (8) icrâ‘ında iken nâ-gâh bâb-ı serd-âb açılıp muşârün-ileyhe (9) refîķleri olan Câvid u Çâlâķ ile berâber kemâl-i ‘azamet u vaķar (10) ile teşrîf eylediler hemân kurenâ‘ vü bendegân biribirlerine

(11) ve bā-ḥuşūş harem-serāy-ı sultāniye müjdeler irsāliyle (12) memālike i'lān ve ḳurbānlar zebḥ²⁷ ve fuḳarāya in'ām u iḥsān (13) bī-pāyān olunarak derūn-ı sarāyda memnūniyyet-i 'azīme (14) ve mesrūriyyet-i vefire ḥuşūle geldi. Muşārūn-ileyh ḥazretleri (15) ke-mā kān taḥt-ı hūmāyūnlarına cūlūs ile erkān u a'yān-ı (16) devlet fevc fevc gelip ḥāk-i pāyine yüzler sürerek herkes (17) yerli yerine iḳ'ād ve Cenāb-ı Ḥāḳḳ'a şūkr-i keşir ve ḥamd-ı vefirden şoīra (18) ḫaraf-ı şāhīden daḫı cümlesi başka başka mazḫar-ı iltifāt

[26]

(1) oldılar. Bu sırada nedīm-i ḥāşş-ı kadīmi olan mārū'l-beyān (2) “Faḫr nām şahş nerededir?” deyü hey'etden şu 'āl eyledikde (3) ḥużzār-ı meclis “Efendim, bu vukū' bulan ḥāl-i kedūret- (4) me'alden ḫolayı bī-çāre Mecnūn gibi taḫlara düşdi (5) ḥālā maḫalli ma'lūm degildir.” demeleri 'akabinde sādır olan (6) emr u fermān-ı pādīşāhı üzerine eḫrāf-ı erbā'adan (7) bi't-taḫarri merḳūm buldurulup şāh ile Cāvīd'in zūhūrını (8) iḫbār eyledikleri gibi artık kemāl-i memnūniyyet u maḫzūziyyetinden (9) yüzün ve göziñ yerlere sürerek ḥużur-ı hūmāyūna dāḫil (10) ve ḫaraf-ı şāhīden daḫı iltifat-ı fevḳa'l-'ādeye nā'il olarak (11) maḫall-i maḫşūş-ı aşlīsine iḳ'ād olundu. İşbu (12) mā-cerā herkesi 'ummān-ı istiḡrāb u ḫayrete ilkā eylemesinden (13) nāşī keyfiyyeti muşārūn-ileyhden sū'āl ile cümleñiñ def'-i endişe (14) vü merāk eylemeleri eḫrāfdan faḫre işāret olunduḫda mūmā-(15) ileyḫ daḫı der-ḥāl iḫtiżā eden du'ā vü şenā'yı tīfā vü kelāma (16) aḡāz edip “Ey merdūmiñ çeşm-i iftiḫārimız olan (17) efendimiz! Şu vaḳ'a-yı ḡarībe-i ser-encāmıñuziñ ḫaḳīḳatine (18) vāḳıf olamadığımızdan bi'l-cümle erkān-ı devlet u a'yān

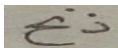
[27]

(1) memleketñüze bir dāḡ-ı derūn olmuşdur lutfen ve merḫameten beyān (2) mā-vaḳ'a buyurılır ise hem bunca bendegān-ı şadaḳat-siretiñizi (3) ñizi endişeden āzāde etmiş ve hem de bu rüy-ı zemīnde (4) bir pādīşāh-ı 'azīmiñ giriftār olduḡı dāhiye-i ḫayret-fezā aḫlāk-ı (5) kerīmāna bir āyine-i 'ibret-nūmā olacaḡı cihetle her ḫālde (6) fermān efendimiñdür.” demesiyle muşārūn-ileyh fetḫ-i dehan edip (7) der ki “Şu benümle gelen adamı gördiñüz yā işte o (8) merd-i dil-āver nice belliye-i 'uzzamādan bādī-i taḫliş u necātım (9) ve 'ādetā mavşıl-ı devlet u salḫanatımdır, ḫaḳkımda vukū'a gelen (10) ḡayret-i dil-rāna mu'āmelāt-ı fedākārānesi ne derece sezā-vār (11) taḳdīr u taḫsīn olduḡı ifāde-i ser-güzeştımden müstebān (12) olduḡda merḳūm için cümleñiziñ ikrāmını isterim.” diyerek (13) aḫvāl-i mazīyeyi bir tafşıl-i şerḫ u beyān eyledi. İş bu (14) vaḳ'a-yı ta'accüb-i fersādan kāfe-i muḳarribān ve ḫavāşş-ı bendegān (15) cümlesi vādī-i teḫayyürde mebhūt ḫalarak ayru ayru Çālāk'ı tebrīk (16) ve her birleri bir güne hedāyā-yı girān-beḫā ile tatyīb eyleyüp (17) ḫaraf-ı sultānīden daḫı olunan iḥsān u 'atā'yadan mā-'adādur (18) ḫāl ḫānesiniñ binā' vü inşā' ve kendüsini meclis-i ḫāş muşāḫabetinde

[28]

(1) ser-nedīm maḳāmına iḳ'ād olunması ve ol gündən i'tibāren bir (2) hafta mütemādiyen derūn-ı memleketde şehr āyīn-i ücrā kılınmasını emr (3) u fermān eyledi. Hemān bi'l-cümle esvāḳ u dekākīn reng-ā-reng (4) şem'a vü ḳanādīl ile tezyīn ve kāffe-i fuḳarā' ve aḡniyā-yı ni'am güne (5) güne ile iḫ'ām u ikrām olunmaḫda iken muşārūn-ileyhiñ ḫāḫırına (6) gelerek Çālāk'a ḫiḫāben “Niçe a'dā'dan ḫīn-i taḫlişimizde (7) Cāvīd ile duḫter meyānında ḫāşıl olan rābīḫā-i fevā'idiyeyi (8) anlayabiliñ mi?” deyince merḳūm-ı kemāl memnūniyyetle ma'a't-ta'zīm (9) kelāma aḡāz ederek “Efendim ol iki sūtüdeniñ biri birine (10) diler bu da olduḫlarına iştibāh olunamadıḡı gibi yek-dīgerine daḫı (11) lāyık u şāyestedirler hemān Cenāb-ı Rabb-ı ibād'ömr u iḫbāl-ı (12) devletini mezdād ve düşmenleriñ mużmaḫil ve ber-bād itsün iş bu (13) gün memālikiñ şāhānında içre lāyık anlardan mā-'adā (14) āzārī-i dil kimesne olmadıḡından şu rüz-ı sürūr arasında (15) sürileriñiñ icrā'sıyla bunlarıñda dil-güşād u mesrūr olmaları (16) fermān-ı ināyet-i unvān-ı hūmāyūñiñuza müteveḳḫıfdür.” demesiyle muşārūn-ileyh (17) “Vāḳi'ā bu keyfiyyet benim de

²⁷ Metinde bu şekilde yazılmıştır:

pek mültezimimdir ancak bu hizmetini (18) size havâle eyledüm İfâ-yı muhteşâsına mübâşeretle şimdi

[29]

(1) gidip duhteriñ vâlidesine benden selâm u keyfiyyet için (2) muvâfaqatını istihsâl ile ba‘dehü icrâ-i icrâ‘ ederiz.” demesi (3) üzerine Çâlâk kemâl-i inbisât ile du‘â vü şenâ‘ ederek (4) hemâñ yola revân ve maħall-i maħsûda vâsıl olup (5) selâm u merâm şâhî beyân eylemesiyle mâder-i duhter ma‘a‘l- (6) maħzûziyye iktizâ iden ad‘iyye-i mefrûzeyi edâ‘dan soñra (7) ‘ale‘r-re‘ s ve‘l-‘ayn kendü âzâd kabûl etmez câriyeleridir (8) kañğı kuluna murâd buyurlar ise verirler ancak bu ‘âciz (9) u haķireniñ de min ğayri ħaddin ħâk-i pây ve merĥamet-‘âdelerinden (10) niyâz u istirĥâmım şudur ki kerîme-i câriyeleri bu vîrâne-ĥâne-i (11) büm-âşiyânededen çıkarılmayup

Li-muħarrire

Kaşr-ı bî-hem-tâdan ⁽¹²⁾evlâdır kişiyeye ĥânesi

‘Andelib altın kafesinde lânesiçin ⁽¹³⁾çırpımır

dâmâd olacaķ bendeleriniñ burayı teşrişlerine (14) müsâ‘ade-i mülükâneleri sezâvâr buyurıla.” dedikte Çâlâk (15) daĥı muşârün-ileyhe beyân-ı merâm edeceğini va‘d ve merķümeye (16) vedâ‘ ederek oradan toĝrı ĥuzûr-ı şâha gelip ‘arz-ı (17) mâ fi‘l-bâl ve ifâde-i ĥâl eylemesiyle mâder-i merķümeniñ dil-ĥâhı

[30]

(1) vechile serî‘an ‘âkdleriniñ icrâ‘ sı emr u fermân buyruldu. (2) İşbu keyfiyyet maħbûb-ı ferîd ve maħbûbe-i ğüzideniñ mesmû‘ları (3) olunca ğarîķ-i lücce-i ĥazz u mesâr olarak ol leyle-i vişâl (4) ve vuşûl-ı âmâle çâr çeşme intizâr etmekde olsunlar berü (5) taraşdan hemâñ mîr Cāvîd’e rütbe-i i‘tâ‘ ĥil‘atler iksâsiyla (6) ve sūr-ı sūrür geceli ğündüzli temâm on beş ğünde itmâm (7) olunup bir cum‘a gecesi alây-ı vâlâ tertîbiyle zifâfları (8) icrâ‘sına taraş-ı mülkden arada ve kendüleri daĥı kaşr-ı (9) ‘âlîlerinden temâşaya âmâde oldu der-ĥâl cümle erkân u (10) a‘yân devletet elbise-i resmiyye-i maħşûşalarıñ giyip ĥayvânlaraya sūvâr (11) ve Çâlâk ile mîr Cāvîd daĥı birer donanmış esblere rākiben (12) toĝrı düĝün konaĝına dâĥil oldılar çıkup kaĥveler (13) içilip vaķtâ ki ‘arûs-ı nâzenîn-i âfitâb dâĥil-i ĥacle-ĝâh (14) kamer-tâb olduķda aĥşam ta‘âmları ba‘de‘t-tenâvül şalatü‘l-(15) ‘işâ‘ edâ vü du‘â vü şenâ‘ ile ĥarem âĝaları önleriñde altun (16) şam-dânlar çekerek mîr-i mûmâ-ileyhi zifâf-ĥâne-i behişt- (17) feşâneye idĥâl eylediler bir de ĝördi ki ‘aşķ u muħabbetile

[31]

(1) dîvâne ve teĥassür u iştîyâķla orada olduĝı maħbûbe-i (2) meh-pâresini envâ‘-ı zîb u zîvere müstaĝraķ ĝüyâ ki (3) cevher-bâr-ı nihâlistân içre bir servî-i zerâfşân-âsâ (4) ĝörmesiyle ‘aķlı başından ĝitme derecelerinde kaķkaraķ fi‘l-ĥâl (5) iki rek‘at şâlat-ı zifâfi edâ‘ ve teşekkür u maħmedeti İfâ‘ (6) edip cânânesiyle el ele vererek ĝüşe-i ‘arûsa İķ‘âd eylediler (7) ve şem‘-i şebistân-ı muħabbeti yeñiden İfâd eylediler uşûl (8) vechile yaniña kâdîmîñ ĝetürdüĝü şekerden şad hezâz (9) nâz u niyâz ile bir miķdâr tenâvül olunduĝı şırada mîr (10) Cāvîd ma‘şükâ-i bî-hem-tâsımîñ ĝüftâr-ı ĥayât-baĥşıyla bir (11) kaķ daha müteleziz olmaķ için feth-i dehân ederek (12) “Ey benim yâr-ı vefâ‘-şî‘ârım Cenâb-ı vâcibü‘l-vücûd ĥazretlerine (13) niçe teşekkür etmeliyiz ki bu luř u ‘âzîme muķâbil olabilesün. (14) Her vechile şükr ü maħmedete der-kâr olan ‘aczimizle ber-â-ber (15) yine bâr-ĝâh-ı kibriyâ-penâhına ferş-i cebîn-i ‘ubûdiyyet ederek (16) reca‘ vü niyâz ederiz. Mâ-dâm ki bizi mülâķi eyledi ilâ- (17) aĥiri‘l-‘ömr daĥı biri birimizden ayırmasın. Benim nûr-ı

[32]

(1) dîdem size muħabbet u iştîyâķım derecesiniñ ta‘yînine (2) kendü kaķbiñizden başķa bir miķyâs olmadıĝı ra‘nâ-i meczûmum (3) ise de yine vicdânım lisânen daĥı taşdıķ buyurmañızı (4) ârzü eyliyor.” Kız kemâl-i şermile “Şübhesiz.” (5) Cāvîd “Teşekkür ederim ki bendeñizi

üzmeyerek (6) lisânınıızla taşdık buyurdıñuz. (7) Kız “Estağfiru’llâh.” (8) Cāvīd “Her ne kadar ismiñizi bilir isem de bir kere (9) dehâniñizdan işidir isem artık hiç bir diyeceğim (10) qalmaz.” (11) Kız tebessümle “Çünkü bilirsñiz de niçin (12) su’âl ediyorsñuz?” (13) Cāvīd gülererek “‘Ādet yerini bulsun (14) için.”

[33]

(1) Kız “Öyleyse ismim cāriyeñüzdür.” (2) Cāvīd “Estağfiru’llâh kabûl etmem niçin böyle (3) kināye buyurursñuz?” (4) Kız “Hayır kināye değil ismim ma’lûmiñuz oldığı için (5) yalnız ‘âdet yerini bulsun diyerek haqıkatini söylüyorum.” (6) Cāvīd “Bu şüretde yine haqıkatini söylemediñiz (7) eger ma’sûkañız demiş olsa idiñüz doğru (8) olduğunu o zamân taşdık ederdim. Hâlbuki bu da (9) beynimizde bütün bütün ma’lûm bir şey’dir. Bendeñiziñ murādım (10) meşhûr olan ismiñüzdür.” (11) Kız “Dil-şikâr’dır.” (12) Cāvīd “Mâ-şâ’e’llâh! Hüdâ ‘alim bu kadar ismi (13) müsammâsına muţâbık gelini şimdiye kadar ne gördüm ve ne (14) işitdim. Bunu da şöyle işbât ederim ki Tām

[34]

(1) tām-ı laîniñün bâğında giriftâr olduğımız dām-ı belâ’dan (2) henüz kırtılır kırtılmaz murğ-ı dil-i bî-çāremi kemend-i züfiñüzle (3) şikâr buyurdıñuz.” (4) Bu gibi daha nice tekellümden sonra tehîye olunmuş olan cāme- (5) hâb içre gâh mülâtefet ve gâh münāveset ile (6) tā-be-şabâh gözlerine uyhu girmedî. Vaktâ ki mişâte-i (7) şafağ rüy-ı zemîn u âsmāne gulgüne sây-ı zîb-i revnağ (8) oldukça hâzır u âmāde olan elyese-i nefsiyyeyi bālâ-kisâ’ (9) selâmlığa çıkararak zifâf tebrîkine gelmiş olan muqarrîbin (10) ile ber-â-ber doğru serây-ı sulţāniye (11) ‘azîb ve li-eclî’t-teşekkür (12) haq-ı pây-ı pâdişâhiye rû-mālî-i ‘ubûdiyyet oldukça (13) muşârün-ileyh dağı Cāvīd haqqında fevka’l-hadd ikrām ve her (14) yüzden luţf-ı ihşânını ikmâl u itmâm eyledi. Bu (15) aralık Çālâk ortada görilemediginden meclise celbi (16) için şadır olan fermân-ı pâdişâhı üzerine her (17) ne kadar teftiş u teharri olundı ise de

[35]

Beyt (1)

Ne mevt u hayâtı oldı ma’lûm (2)

Ġayb u huşûrî qaldı mevhum (3)

(4) Mümâ-ileyhiñ nām u nişânından eşer olmadığı cihetle bu (5) keyfiyyet-i şâh ve bi’l-cümle a’yân u ekābire mücib-i endîşe vü (6) telâş olarak merķūmiñ aqdemince etmiş olduğu (7) fedākârlıklar tahtağtîr olunduğça fevķ’al-‘āde müte’essif u mute’ellim (8) olmakda olsunlar biz gelelim Çālâk-ı fedakāra. (9) Yukarıda zikri sebķat etdiği vechile şâh-ı Cürçân’a (10) sū-i kaşd iden Kirmân emîriniñ dağı kabza-i teşhire (11) geçürilmesiyle şâh-ı muşârün-ileyhi bir kat daha kendüsünden (12) hoşnûd eylemek huşuşunu bi’l-intizām şandukçe-i şeyţāneti (13) küşād ve bir hîle-i hayret-fezâ icād ederek ma’hûd Fedâyî (14) ağızından emîr-i Kirmân’a hitâben bir mektûb-ı desâ’is uslûb-ı (15) tertîb ve merķūm-ı fedâyîye cebren temhîr etdirmesiyle ‘ale’s-

[36]

(1) seher yola revân ve biraz müddet zarfında dâhil-ı memâlik-i (2) Kirmân oldı. Doğru emîriñ sâkin olduğu serâyâ (3) gidip havâşş-ı hüddâmıñ birine “Emîr hazretlerine (4) bir emānetim var, kendülerini görüp yed-‘ebîd taqdim edeceğim.” (5) dedikde mezkûr hādım dağı keyfiyyeti muşârün-ileyhe ‘arz (6) ve duhûluna müsā’ade taşsil ederek mümâ-ileyhi huşûr-ı (7) emîre getürdiler. Çālâk ise mübeşşir bir tehevürle iktizâ’ (8) eden ‘azîmât u tekrîmâtı edâ ve mektûbı taqdim edip (9) bir de emîr-i muşârün-ileyh fedâyîniñ mehrini gördüğü gibi (10) kemâl-i memnûniyyet ile Çālâk’ı talîf ve mektûb-ı mezkûrî güşād (11) eyledi.

Sûret-i Mektûb (12)

(13) Hağ sübhānehu ve Te'āla hazretleri veli-ni'met-i bī-minnetimiz (14) efendimiz bitmez ve tükenmez 'ömr u 'āfiyetle ilā-āhiri'd-devrān (15) mağām-ı hüküm-rānīsinde ber-ğarār buyurup kaffe-i a' dā-yı bed-neşātımı (16) müdemmer u mağhūr eylesün.

[37]

(1) 'add u ekberleri olan Cürcān meliki hā'inini kemāl-i kahr (2) u mezelletle huğūr-ı meymenet mevfur-ı a'zīmlerine işāl etmek (3) için lāzım gelen tedābiriñ hüsn-i icrā'sından lehü'l-ğamd (4) ve elemine semere müşāhede olunmağa başladığı ve in-şā'a'llāhu Te'ālā (5) 'an karībi'z-zamān Cürcān memālikini zabt u teşhīr (6) ve mülkini dağı taht-ı tābi' ayyite kayd ederek veli-ni'met-i bī-(7) imtinānıma (pādişāh-ı memālik-i Kirmān ve fātih-i iklīm-i Cürcān) (8) nāmını kazandırmāğa muvaffak olacağım 'ayne'l-yakīn meczüm-ı (9) 'abīdānem olup bu bābda hāmili tebşir-nāme-i ağkarı Çālāk-ı (10) 'abd-i dīrem-ğarideleriniñ meşhūd olan ğayret-i besālet-kārānesi (11) sezāvār-ı pesend u āferīn olduğdan başka zāten kendüsi (12) hōş-ğū ve efendimiz gibi bir zāt-ı 'ālī-ğadre nedīm olmağa (13) şāyāñ bir şahş-ı nīk-hū olmağla şifāhen dağı ba'z serā'ir (14) isticvāb buyrılarak endiše-i derūn ve dağdağa-i efkār-ı (15) ğāzb-nümünlarınıñ külliye izāle ve indifā'ı için huğūr-ı (16) mekārīm-i mevfur veli'n-na'īmlerine irsāle ictisār olduğ (17) muğat-ı 'ilm 'ālem-şümül a'zīmleri buyurıldıkda ol bābda ve kātiben (18) ağvāle emr u fermān hazret-i veli'l-emr efendimiziñdür.

[38]

(1) emīr-i muşārūn-ileyh bu mektūbı kırā'et eylemesiyle dünyā kendüsiniñ (2) olmuş kadar memnūn olarak ve Çālāk'ı dağı hezār tağsīn (3) u āferīn ile kendüsine nedīm-i hāşş ittiğāz eyledi (4) ve merğūm ise vicdānen "Hele bir hīle ile emīre (5) çatabildik hemān Cenāb-ı Hağğ efkār-ı hālişāneme (6) muvaffak eyleye." diyerek ve zāhiren dağı dürlü hulūşkārāne (7) hareketle emīri kendüsine bend edip yavaş yavaş (8) ikisi yalnız olarak etrāfda bulunan bāğ u bāğçeleri (9) ğušt u ğuzāra başladılar. Yine bir ğün kemāfi's-sābik (10) ikisi yalnızca eslere süvār ve Kirmān'ıñ bir sa'āt (11) mesāfe cihet-i şarkīsinde kā'in bāğçe-i ferah-fezāya 'āzīm (12) oldılar. Bir miğdār teneffüs uistirāğatden soñra derūn-ı (13) bāğda "Bu çiçek ne hōş, lakin şu mīveniñ (14) rengine bak. Hey ğudret şāhibi hey! Hele şu (15) çimeniñ letāfeti dünyā diğeri. Amān efendim şurada bir miğdār (16) tenezzüh edelim." deyip şığ orman arasında çimenlik (17) bir mağalle oturdılar. Çālāk "Amān fırsatdır." diyerek

[39]

(1) yanında olan benglikden ğoğlatmasıyla emīri mest (2) u lā-ya'ğıl edip yere düşürdi. Hemān bir tağrib-i süvār (3) olduğ esbe muğkem bend edip kendüsi dağı diğeri (4) rākib olarak çālağamçı dōrt na'lileru bire sevī (5) Cürcān oldu. Biñ dürlü miğen u meşāk ile mağall-i mağsūda (6) vāşıl ve geceniñ birinde şehri Cürcān'a dāğil olup toğrı (7) hānesinde vākī' bālāda zikri seğkat eden ma'hūd (8) Fedāyī'niñ bulunduğı meclise emīr-i mūmā ileyhi dağı ilkā (9) ve kendüsi şubh-ı ferdāya intizār eyledi. Çün Fedāyī-i (10) mūmā-ileyh efendisini kendüsi gibi esir-i dām-ı Çālāk (11) görünce ne yapacağımı şaşırıp hemān o hālden bī-dār (12) ve kažiyyeden haber-dār eyledikten soñra "İşte gördiñ mi (13) şu beliye-i 'uzmāya ğiriftār olmamıza sebep sen oldiñ." (14) gibi bir tağım serzeniş ile keşmekeşde oldukları hāilde (15) vāğtā ki şabāğ olup hemān Çālāk serāy-ı sultāniye 'azīmet ve biğtaten huğūr-ı şāha değāletiyile (16) merğūmiñ böyle me'mūliñ ğayrı zühürundan şāh u sā'ir (17) huğzār-ı meclis engüšt bir değān hayret u müsteğrağ

[40]

(1) deryā-yı meserret olup müsāmaħa vū mu'ānağadan soñra muşārūn- (2) ileyħ Çālāk'dan ğaybūbetiniñ sebebini istifsār eylemesiyle (3) merğūm kelāma ibtidār ederek "Rabbimiz Te'ālā vū teğaddüs (4) hazretleri 'ömr u iğbāl-i şehen-şāhiñızı müzdād buyursun (5) nān u ni'met devletiyile perverde olduğum veli-ni'met efendimiz (6) hazretlerine hā'in olan kaffe-i iştihās-ı muzırraniñ (7) vücūd-ı ğabā' iş alūdlarını dünyā yüzünden ğaldırmağ mine'l-(8) ğadīm nağbe-i āmāl ile bendegānem olduğına binā' bu def'a efendimize (9) sū-i ğaşd eden Kirmān emīriñiñ ele ğeçirilmesiñiñ arzū (10) edip her naşıl sa bi-keremihi'l-Kerīm aña dağı muvaffak (11) oldum. Şimdi

dest u pā-bend olduğu hâlde bende hâneñüzde (12) yatmaktadır. İn-şāa‘llāh pādişāhim ‘ahd-i karibde bi‘l-cümle (13) düşmenlerine bu gibi muzaffer olursun.” (14) demesiyle muşārün-ileyh işbu vukū‘āt-ı gayr-ı me‘müle kesb-i vukūf (15) iletince fedākār-ı mezkūrın bu yolda dağı etmiş olduğu (16) hıdmet-i dil-i rānesine pesend u āferīn firāvān u bā-huşuş (17) Kirmān emiri gibi bir haşm-ı koyusunın böyle bī-muzāf (18) u ‘asker esir düşdüğine hamd u şükr Cenāb-ı yezdān

[41]

(1) ederek hemān yerinden kıyām ile merķūmın iki gözünden (2) öpüp bi-tekrār en‘ām-ı vefire ve ‘atā‘yā-yı kesire ihsān (3) eyledi. Memālik-i Kirmān üzerine her sene geli nuķūd (4) u hazā‘iniñ israf ve bunca dilāverānın itlāfiyla giriftār (5) u bāl olunmasından tolayı vükelā‘-yı devlet ve a‘yān-ı millet (6) emir-i maħbūsın hemān i‘dāmına kadar yürümüşler ise de ol (7) şah-ı ‘ādiliñ luftı gāzābına gālib u mekārīm-i ahlākı aħz-ı (8) şār u intikāmını sālīb bulunduğundan meħbūs-ı muşārün-ileyhi (9) hazīne-i hāşşından şahāne bir kat elbise ilbās ve ıstabl-ı (10) ‘āmireden donanmış bir esbe süvār etdirilerek mükemmel (11) şüretde bir ālā-yı vālā ile serāya götürülmesini emr u fermān (12) eyledi. Vuzerā‘ vü kurenā‘ nā-çār kalıp bir mantūķ irāde-i şahī (13) levāzımātı bi‘l-istişāb toğrı Çālāk‘ın hānesine (14) vāşıl ve buldukları maħbese dāhıl olarak ümerā‘ya (15) lāzım gelen ta‘zīm u tekrīmi kāmilen icrā‘ ile elbise-i (16) nefise-i mezkūreyi iksā‘ eylediler. Çün emir-i mūmā-(17) leyh bu hāl nā-geh zuhūri müşāhede eyleyince kemāl-i şerm (18) u hicābından önüne bakarak oradan esblere süvār-ı vālā-yı

[42]

(1) vālā ile serāy-ı ‘āliyyede ārām u karār etdiler ve muşārün- (2) ileyhe haber verilip ol dağı kapu önünden bilā-istikbāl (3) ve gūyā şimdiye degin pinhānlarında hiç bir sū‘-i hāl ve bir (4) gūne kıl u kāl teħaddüs etmemiş gibi ihtirāmāt-ı lāyika (5) ve tekrīmāt-ı fā‘ikāda aşlā kuşūr etmeyerek el ele verüp (6) tođrı muşārün-ileyhiñ ikāmetgāhı olan oğada (7) muşāhabet-i uħuvvetgārāne ile idāre-i akdāh muvāneset (8) eylediler likin bī-çāre emir-i Kirmān kendisiniñ akdemince (9) Hürrem Şāh hakkında etmiş olduğu mu‘āmelāt-ı ihānet-kārāneye (10) karşı bil‘akis müşāhede eylediği nevāziş u iltifātdan (11) tolayı dem-beste ve lāl u mecbūr olduğu ifā-yı şükr (12) u maħmedetde bile şūr-ı menķüş gibi bī-tāb u mecāl kaldı. (13) Mūmā-ileyhiñ bu hālini Hürrem şah teferrüs etmesiyle derūn-ı (14) merhametü‘l-vedīne te‘şir ederek tesellī yüzünden kelāma āgāz (15) edip “Ey Emir-i zīşān zātınuzı bundan böyle (16) kendime birāder-i ma‘nevī ittiħāz eyledigim cihetle haşbü‘l- (17) beşeriye vukū‘a gelen aħvāl māmezā-yı taħattür ederek (18) şikeste-i hātır olmañuzı bir vechle gönlüm istemez ma‘lūmñuz

[43]

(1) dur ki öteden beri hükümdārān meyānında ceng u cidāl (2) şulh u şalah kā‘ide-i dīrīne muķtezāsından olup (3) eger öyle olmasa idi bu ‘ālem-i kevn u fesādda hiç (4) birimiz nā‘il-i sipāh u cünūd ve mālīk-i memālik u nuķūd olamaz idik. (5) Her ne hāl ise *el-māzi lā-yuzker*²⁸ ‘ibāresi müfādınca (6) insān için geçmiş zamānı taşavvūr hiç bir fā‘ideyi (7) mütenebbih olmağdan başka neş‘e-i hāliyyesiniñ dağı bādī-i maħv (8) u perişānı olacağından *kāne lem yekun*²⁹ hükmünde (9) tutmağ cümle-i kār-ı erbāb-ı zekā‘dandur. İmdi mādām ki (10) ‘azīz miħmānım olduñuz bu memleketi dağı ‘ayniyle kendi pāy-ı (11) taħtñuz bilip naşīb olan āb u dāneñiziñ tamāmına ve ‘avdetiñüz (12) zamānına degin kemāl-ı hużūr uistirāhatla güzārende-i evķāt (13) eylemeñuzi ricā‘ ederim. Zīrā māhiyyet-i a‘mālim fenā‘ işbu

Mülk şahibi mülk şahibi (14)

Kimdür bunun ilk şahibi (15)

O da yalan bu da yalan (16)

Sen de biraz oyalan (17)

²⁸ Geçmişten bahsedilmez

²⁹ Hiç olmamış

[44]

(1) me‘al-i haqīkat-iştimalinden ‘ibāret bulunduğu cihetle ancak (2) müsterīh olmañuz maṭlūbumdur. Şimdi Kirmān’a haber gönderüp (3) erkān u ‘asākiriñüzi getiridelüm her ne zamān murād (4) buyurılır ise maḡarr-ı hūkūmetiñüzi bi’l-‘izzi’l-iqbāl teşrif (5) eylemeñüz re‘yiñüze muḡavveldür.” deyip ve biña maḡis ba‘z (6) kelimāt-ı talṭif-āmiz muşārün-ileyhi maḡcūb ederek (7) te‘ām u raḡḡaşlarıñ gelmesini ve serien memālik-i Kirmān’a peyām (8) gönderilmesini fermān buyurdu. Hemān irāde-i şāhī üzere (9) mute‘adid nāmeler taḡrīr ve çifte tatarlar çıkarılarak kendüleri (10) ‘ayş u ‘işret ve zevk u şoḡbet ile eğlenmekte olsunlar biz (11) gelelim āhāl-i Kirmān’a çün emīrleriniñ böyle baḡte-i (12) ḡaybūbetinden cümlesi mebhūt u ḡayrān ve çāresiz müterāḡḡıb (13) cilve-i taḡdīr-i Yezdān oldukları hālde nā-gehān peyām-ı (14) meserret-encām irişmesiyle emīrleriniñ zuhūrundan tolayı (15) derün-ı şehre memnūniyyet-i ‘azīme ḡuşūle geldi. Der-‘aḡab (16) tedārikāt-ı alāy istiḡbāliyeleriniñ ikmāliyle ümerā’ vü erkān-ı (17) devlet fevc fevc ‘asker çekerek ‘azīm-rāh-ı Cürçān ve bir (18) kaç gün zarfında maḡall-ı maḡşūda vāşıl u miḡmān

[45]

(1) oldılar. Hemān bir taraftan icrā’-yı resm hōş imdi (2) ve ‘asākiri kışlalara ve ümerā’ nıñ daḡı her birlerini bir (3) kilāya misāfir edip lāzım gelen ziyāfetler ve in‘ām u ināyetler (4) ile bir müddet ikrām u meyānede olan ba‘z u ‘adāvet-i (5) uḡuvvete ḡalb olunarak derūnlarında arzū-yı vaṭandan mā-‘ādā (6) bir emel ḡalmadı. Bu sırada her naşılse emīr-i Kirmān bir (7) gün fırsat dūşürerek ‘avdete müsā‘ade buyrulmaḡ üzere (8) şāh-ı Cürçān’a ḡitāben “Ey pādīşāh-ı serīr-i ḡikmet (9) ve ey neyyir-i maşrıḡ-ı mürūvvet! Şimdiye kadar ḡaḡkımda etmiş (10) olduḡıñ iḡsān u ināyet ve luṭf u ‘adāletine ḡarşu (11) her sā‘at yüzüm gözüm yerlere sürerek ‘ömrüm āḡir olunca (12) ḡapıñda kulluḡ etsem yine biñde biriniñ şūkrine muḡābil (13) olmadığı hālde böyle maḡarr-ı hūkūmet-i devletiñüzde misāfir (14) bulunduḡum müddet bār u şıḡletim sebebiyle gün-be-gün maḡcūb (15) u şerm-sār olmaḡda olduḡımdan ve orada ise ‘iyāl u evlādım (16) ḡul u cāriyeleriñüz çākeriñüze muntazır bulduḡlarından eger çe (17) müsā‘ade-i iḡsān-‘ade-i devletiñüz erzān buyurılır ise (18) vaṭanımıza ‘azīmet edelim ve bundan böyle her sāl Kirmān

[46]

(1) ḡarācını irsāl eyleyelim.” dedikte şāh-ı muşārün-ileyh teḡessüm ederek “Ey (2) emīr! Memālik’iñ saña mübārek olsun. Murādımız ancak müvānesetdür (3) yoḡsa memleket veya ḡarāc degildir. Her ne vaḡt ister iseñiz (4) ol zamān ‘azīmet ve pāy-i taḡtını daḡı dārū’l-meserret eyle.” deyip (5) hemān mükemmel ālāy ile teşyī olunmasını a‘yān u ekābir-i devlete (6) fermān eyledi ve iki şāh birlikde olarak bir ḡonaḡ (7) maḡallı kadar gidildikten soñra iki taraftan vedā’lar olup (8) bil-emn ve ‘l-āfiyye herkes yerlerine ‘avdet ve ilā-āḡiri’l-‘ömr kemāl-i sürür u şafā ile rāḡat etdiler.

Temmet

Sonuç

Bu çalışmada İBB Atatürk Kitaplığı’nda “810 1289 H [1872 M] k.1 1” sınıflama yer bilgisi ve “Bel_Osm_K.00158” demirbaş numarasıyla kayıtlı olan *Sergüzeşt-i Esed*’in tanıtılması amaçlanmıştır. Eserin bu doğrultuda öncelikle çeviri yazısı yapılmıştır. Çalışmanın inceleme kısmında eserin özeti sunulmuş ve tahkiye unsurları tespit edilmiştir. Devamında *Sergüzeşt-i Esed, Letâif-i Rivâyât’ın Firkat* cildiyle ve Nâbî’nin *Hayrâbâd*’ı ile metinlerarasılık bağlamında değerlendirilmiştir. Eser, metinlerarasılıkla ilişkili olarak alıntı ve gönderge, anıştırma, klişebasmakalıp söz, öykünme ve anlatı içinde anlatı yönüyle incelenmiştir.

Sergüzeşt-i Esed’in mukaddimesinde eserin kaleme alınma öyküsü anlatılır. Edebî bir mecliste *Letâif-i Rivâyât*’ın beşinci cildi olan *Firkat* okunur ve hikāye türü hakkında çeşitli fikirler beyan edilir. Ardından dokunaklı bir hikāyenin daha okunması üzerine müellif *Sergüzeşt-i Esed*’i yazar. Bu bölümde *Firkat*’e gönderme yapılması, sergüzeştin konusu bağlamından değerlendirildiğinde metinlerarasılığı düşündürmektedir. Eserde Esed’in babasını kaybetmesi,

ardından Hacı Bey'e sığınması, pencereden tesadüfen gördüğü kıza âşık olmasıyla gelişen olaylar zinciri; *Firkat*'te Memduh'un kimsesiz kalışına, Ata Bey'e sığınıp ardından Kafkasya'ya gidip Havcır'a evlatlık oluşuna, gizlice pencereden Guşacuk'a bakıp ona âşık oluşuna izleksel bir paralellik gösterdiğinden metinlerarasılık dâhilinde anıştırmayı düşündürmektedir. Eserde Esed'in anlatısının içinde başka bir anlatı daha yer alır ki burada da Câvid ve sevdiği kızın esir düşmesi, *Firkat*'te Guşacuk'un kendisini kaçıranlardan Memduh ile gizlenmesini anıştırmaktadır.

Sergüzeşt-i Esed'in iç anlatısını ise *Hayrâbâd* oluşturmaktadır. Bu bölümdeki anlatı, *Hayrâbâd*'da Feridüddin Attâr'ın *İlâhînâme*'sinin tercümesinin bittiği, Nâbî'nin olayı genişlettiği bölümü kapsar. Ancak *Hayrâbâd*'ın *Sergüzeşt-i Esed*'de yer alan kısmı öncelikle nazımdan mensur biçime dönüştürülmüştür. Bunun ardından *Hayrâbâd*'daki olaylar indirgenmiş, olayların bir kısmı sergüzeşt metnine yansıtılmıştır.

Sergüzeşt-i Esed'de incelendiği üzere metinler arasında art zamanlı ya da eş zamanlı çağrışımların bulunması pek olasıdır. Nitekim *Sergüzeşt-i Esed*'in giriş bölümünde bu etkileşim, müellif tarafından açıkça belirtilmiştir. Fakat eserdeki iç anlatıda yer alan alıntı net biçimde okura sunulmamıştır. Metinlerarasılığın alıntı, indirgeme ve biçimsel dönüştürme biçimindeki ilişkileri tespit etmek önemli bir okuma deneyimini gerektirir. Okur, metinler arasındaki ilintiyi ancak metinsel birikimiyle fark edebilir.

Metinlerarası ilişkiler, edebî metinlerde net veya katmanlı bir yapıda bulunmaktadır. Nitekim *Sergüzeşt-i Esed*'deki metinlerarası ilişkiler, okuru *Firkat*'e açıkça *Hayrâbâd* ve *İlâhînâme*'ye ise aşamalı bir şekilde yönlendirmektedir. *Sergüzeşt-i Esed* ile ilk kez karşılaşan okur, ilk anlatıda metni mevcut okuma birikimi veya deneyim ufku ile alımlayabilir. Nitekim ikinci anlatıdaki kurgusalılığın okurdaki beklenti ufkunu kompleks bir yapıya dönüştürdüğü söylenebilir.

Klasik Türk edebiyatı sahasında araştırmacıların gün yüzüne çıkaracağı çeşitli edebî metinlerin bilim âlemine tanıtılması ve bu metinler üzerine kuram merkezli çalışmaların yapılması suretiyle edebî eserlerin beslendiği farklı kaynaklara ulaşılabilir ve okuma edimine yeni perspektifler sunulabilir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Gökalp, H. (2006). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-Nâmeler* (Doktora tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Mengi, M. (1998). *Hayrâbâd*. In TDV İslam Ansiklopedisi (Vol. 17, pp. 54–55). İstanbul: TDV Yayınları.
- Parlatır, İ. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Ricœur, P. (2007). *Zaman ve Anlatı: Bir, Zaman Olayörgüsü Üçlü Mimesis* (M. Rifat & S. Rifat, Çev.). İstanbul: YKY.
- Sergüzeşt-i Esed*. (n.d.). Manuscript. İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Bilgisi: Bel_Osm_K.00158.
- Tavukçu, O. K. (2009). *Sergüzeşt-nâme*. In TDV İslam Ansiklopedisi (Vol. 36, p. 559). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yeni Tarama Sözlüğü. (2018). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Lugatim. (2025, October 12). *Lugatim: Osmanlıca-Türkçe sözlük*. <https://www.lugatim.com/>
- Türk Dil Kurumu. (2025, October 12). *TDK Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>

Nâbî. *Hayrâbâd* [PDF]. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59849,nabi-hayrabadpdf.pdf?0>

Sergüzeşt-i Esed. (n.d.). Manuscript scans: İlk ve son sayfalar. İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş Bilgisi: Bel_Osm_K.00158.

